

ÚJPEST
1840

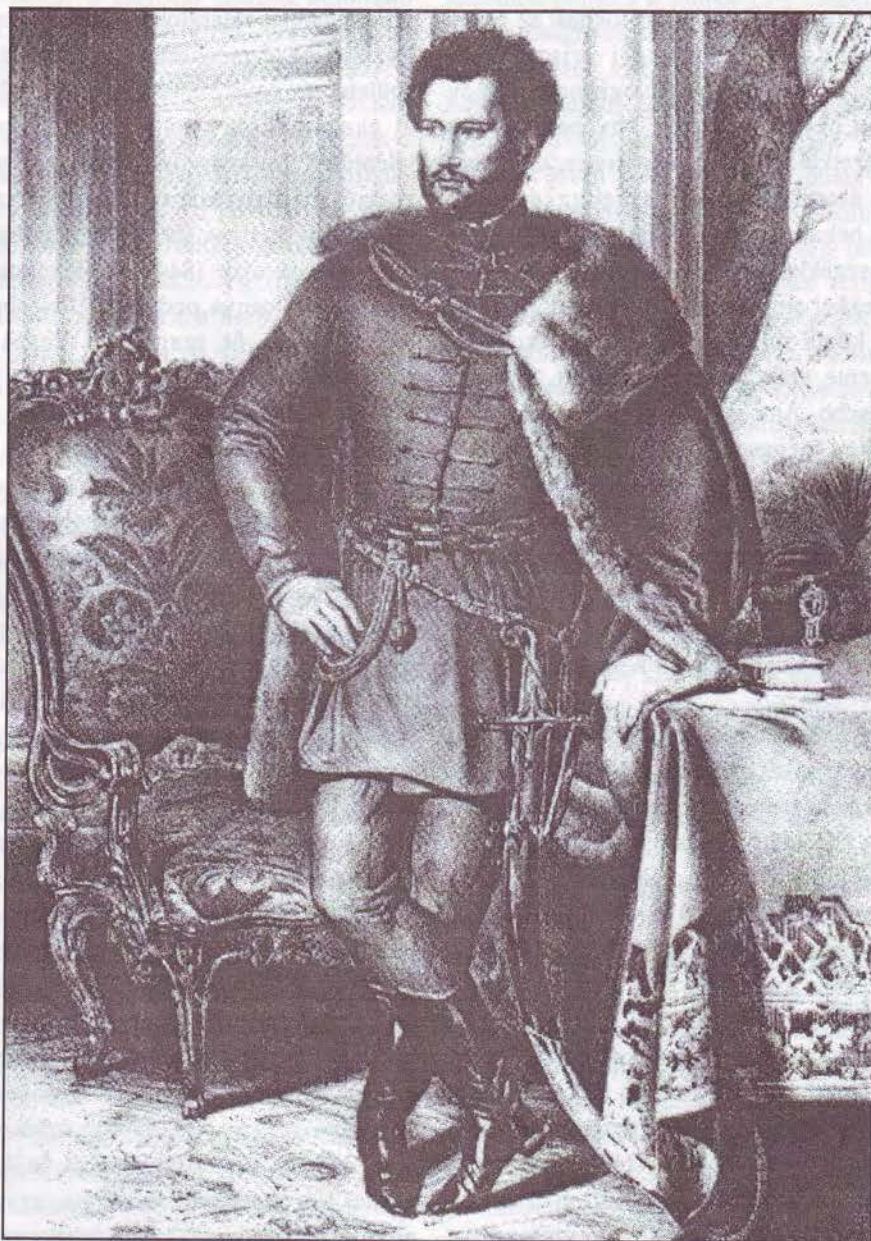


Újpesti Helytörténeti Értesítő



1998. július

V. évfolyam 4. szám



Gróf Károlyi István 1848-ban

*(Carl Gæbl litográfiája,
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)*

Buda Attila:*

A Károlyiak az 1848-as forradalom alatt

(Ami a Károlyi-életrajzból kimaradt)

A Károlyi családnak két tagja is erősen benne él a hazai közgondolkodásban. Egyikük Károlyi Sándor, a szatmári béke aláírója, másikuk pedig Károlyi Mihály, az első magyar köztársaság elnöke volt. Kevésbé ismert azonban a család múlt századi tagjainak, s közülük is főleg a három fiútestvérnek: István, Lajos és György grófoknak az élete. Pedig mindhárman annak a reformkori arisztokrata nemzedéknek voltak a tagjai, melyből a legismertebb név kétségkívül és minden okkal Széchenyi Istváné, s amely nemzedék, politikai nézetkülönbségeik ellenére is, oly sokat tett azért, hogy a nemzetet ráébressze az európai modernizációba való bekapcsolódás szükségességére, s a számukra adott lehetőségekkel élve, tevékenyen, személyes példával és cselekedetekkel egyaránt szolgálta és elősegítette azt. A három testvér közül tulajdonságai és cselekedetei, gondolkodása és jelleme alapján az elsőszülött, Károlyi István volt a legértékesebb. Ami pedig a fivéreivel az 1848 és 1850 közötti években megesett, olyan történet, melyet Jókai Mór is kitalálhatott, megteremthetett volna, annak bizonyosságául, hogy a sokszor pejoratív hangsúllyal (vad)romantikusként aposztrofált írónak sokkal közvetlenebb volt a kapcsolata a valósággal, s az élő személyekkel, mintsem azt az írásaival szemben elfogultak feltételezhették volna: csakhogy ő író volt, aki nem kutatta, hanem folytatta az élet történeteit.

Károlyi István 1797-ben testvéreihez hasonlóan Bécsben született. Miután azonban néhány évvel később apjuk tragikus körülmények között meghalt, az árván maradt család 1808-ban Pest-Budára költözött. A gyerekek születésüktől fogva, a bécsi tartózkodás ellenére, vagy éppen azért, hazafias nevelést kaptak, amely személyes választási és döntési lehetőségeiket meghagyta. A legidősebb fiú iskoláztatása még a birodalmi fővárosban kezdődött meg, magyar piarista atyák felügyelete mellett. Ez folytatódott Pesten a piarista gimnáziumban, majd a tudományegyetem jogi karán. 1816-ban, záróvizsgája után egy évet királyi táblai jegyzőként töltött el, a következő évben pedig a Liechtenstein-huszárok közé lépett. Csapatszolgálatra valószínűleg sohasem osztották be, 1818-tól pedig az osztrák birodalom párizsi nagykövetségére került. Diplomataként megismerte a korabeli francia szellemi áramlatokat, értékes barátságokat kötött, művészetszomját kielégítendő, hosszú utazásokat tett

Itáliában. Párizsban ismerte meg első feleségét is, s ott házasodtak össze 1820-ban. A következő év végén visszatértek Magyarországra, mivel Károlyi István elérte nagykorúságát, s ezzel felelős gazdája lett a nagykiterjedésű Károlyi-birtoknak. Lakóhelyül az anyja által még 1808-ban vásárolt főti uradalmat választotta, s annak jelentős átalakítását és fejlesztését kezdeményezte. Ez kiterjedt a különféle gazdasági épületek és egyéb műtárgyak rendbehozatalára, valamint az új gazdálkodási környezet megteremtésére is. Emellett jelentős kultúrapártoló szerepet is vállalt, mert ettől az új eszmék befogadására alkalmas közösségek kialakulását remélte. Személyes sorsa azonban tragédiákkal volt terhes: első felesége után 1844-ben eltemette a másodikát is, tizen-nyolc éves leánya pedig egy lovasbalesetben szörnyethalt Rómában, s őt magát is megtámadta egy nehezen azonosítható, járását csak mankókkal lehetővé tevő betegség, amelynek lefolyásába időről-időre megmagyarázhatatlan javulás állt be.

Ilyen körülmények között köszöntött be 1848 januárja, amikor, ne felejtjük el, Károlyi István már betöltötte az ötvenedik évét. Az év első napjaiban a felsőtábla tagjaként részt vett a pozsonyi országgyűlésen. Miután azonban ennek kiegyensúlyozó szerepe az alsótábla és a bécsi udvar között a nyugat-európai forradalmak, s a nyomukban járó szellemi erjedés következtében csökkenni kezdett, elhagyta a koronázóvárost. Ezért aztán, amikor március 10-én Széchenyi István összehívott Pozsonyban egy követi konferenciát, az elvártak névsorában csak a két fiatalabb testvér szerepelt, Károlyi Istvánra, dacára a reformkori barátságnak, a kezdeményező nem is számított. A 15-i pesti forradalom közrejátszott abban, hogy az udvar két nappal később teljesítette a pozsonyi országgyűlés küldötteinek követelését: V. Ferdinánd István nádort királyi teljhatalommal ruházta fel, és hozzájárult a külön magyar kormány kinevezéséhez, a nádor pedig Batthyány Lajost bízta meg kormányalakítással. 18-án az országgyűlés mindkét táblája elfogadta a közteherviselésről, valamint az úrbéres szolgáltatások, illetve a papi tized megszüntetéséről szóló törvénycikkelyeket; ezeket Károlyi István is régóta, egyetértőleg sürgette már, noha őt magát is anyagilag érzékenyen érintette az. Április hetedikén a császár aláírta a jobbágyfelszabadításról, s a kormányról szóló törvényeket, valamint megerősítette a

A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézet könyvtárának vezetője, a Károlyi Istvánról készült életrajzi kötet szerzője.

miniszterelnök kinevezését. Tizennegyedikén megtörtént az 1848-as törvények szentesítése, s az utolsó rendi országgyűlést berekesztették, három nappal később pedig az első felelős magyar minisztérium Pozsonyból Pestre költözött.

Mivel az 1848-as törvények az ország lakosságát a rendelkezésükre álló különféle tulajdonok alapján eltérően érintették, eltérő volt ezért a reakció is. Felerősítette ezek hatását az ország lassú militarizálódása is. A soknemzetiségű Habsburg Birodalom vezetése ugyanis rafinált eszközökkel szította és használta ki az eleve meglévő nemzeti ellentétet, mert így látta legegyszerűbben megfékezhetőnek az udvarral szembeni ellenállást.

Ez utóbbi törekvés kellő alátámasztást kapott április közepén, amikor a Délvidéken elkezdődtek az első nemzetiségi megmozdulások: a karlócai szerbek különálló szerb vajdaság megalakítását követelték. Válaszul az országban nemzetőri választmányok felállítását rendelték el. Ennek egyik szép nyoma Béres János főtí földműves cenzúra nélkül kinyomtatott versfüzére, a *Szabadhangok*. Ezek a csoportosulások azonban meglehetősen esetlegesek voltak, ezért a kormány április 21-én elrendelte a nemzetőrség újjászervezését, 26-án pedig a minisztertanács szükségesnek tartotta az önkéntes őrsereg felállítását is. Egyébként már a 12 pont követelése között szerepelt a nemzeti őrsereg felállítására vonatkozó igény, s ebben tíz állandó nemzetőr zászlóalj létrehozását vették tervbe. Evvel, s a magyar kormány kinevezésének szentesítésével a hivatásos hadseregnek a császárra felesküdtött tagjai döntési kényszer elé kerültek. Ezt megelőzendő V. Ferdinánd a magyarországi főhadparancsnokokat, köztük a horvát Jellačićot is a magyar kormány iránti engedelmességre utasította. A zágrábi báni értekezlet azonban május 11-én kinyilvánította, hogy a horvátok nem vetik alá magukat a magyar kormánynak. Ekkor a nádor királyi biztost, báró Hrabovszky János altábornagyot küldte Horvátországba tárgyalni. Május 16-án a fennálló és egyre súlyosbodó helyzetre való tekintettel az Országos Nemzetőrségi Haditanács parancsot adott ki a toborzásra, s a miniszterelnöki felhívás a tervezett tíz állandó önkéntes zászlóaljra szólt. Május 22-én Széchenyi István többek között ezt jegyezte be naplójába: „Károlyi István egészen jókedvű.” Magyarázatát megjegyzésének nem adta, de a szövegösszefüggések alapján azt a következtetést lehet tenni, hogy Károlyi István öröme a hazát megvédeni kívánó akciók elhatározásának szólt. Ezt bizonyítja későbbi, az osztrák hatóságoknak írt védekező levele is, valamint Pest megye május 31-i értesítése Kossuth Lajos pénzügy-, valamint Mészáros Lázár hadügyminiszternek. Ebben arról tájékoztatták őket, hogy Károlyi István felajánlotta száz önkéntes kiállítását, a szükséges száz lóval és a megfelelő felszereléssel. Mivel pedig a független állam megteremtésének a nemzeti hadsereg mellett az önálló pénzügypolitika a második, legfontosabb feltétele, Kossuth Lajos május 19-én adakozásra szólított fel a Magyar Nemzeti Bank létrehozásához: Károlyi István erre a célra 10.000 forint

értékű ezüstöt adományozott. A korabeli tudósítások más és más összegről szólnak ugyan, de ez csupán abból adódott, hogy egyes források a felajánlott ezüst súlyát, mások viszont pénzbeli értékét közölték.

Június hatodikán a *Radical Lap* kishírben hozta az olvasók tudomására, hogy Károlyi Istvánt a belügyminiszter Pest megye főispánjává készül kinevezni. Az új államapparátus megyei vezetőit Szemere Bertalan április 16-i rendelete alapján, április huszadikától folyamatosan nevezte ki, egyben megszüntetve a bécsi udvar kíváncsalmi szerint működő főispáni helytartói/adminisztrátori rendszert. Ekkor szűnt meg Károlyi Lajos nyitrai főispánsága, Károlyi György viszont az elsők között kapta meg ősi földjeik, Szatmár megye főispáni tisztségét. Hozzá képest bátyja kinevezése későinek tűnik, s a június 15-i megbízatás is csak főispáni helytartóságra szólt. Vajon miért? A már előbbieken említett igazoló irat szerint ugyanis: „*fiatalkorom óta sem hajlandóságot, sem elhivatottságot nem éreztem, hogy közügyek irányításában résztvegyek*”. Mivel már egyébként is elmúlt ötven éves, erre valószínűleg a minisztertanács vele kapcsolatban álló tagjai sem gondoltak. Az általa nemzeti gárdának nevezett nemzetőrség létrehozatalát pártoló cselekedetei azonban ismertté tették és: „*Hamarosan bizalmat és összeköttetéseket szereztem: igen rövid idő múlva a publikumból többen annak a kívánságnak adtak hangot, hogy engemet Pest megye főispáni adminisztrátorává emeljenek*.” A vezérmegye első tisztsége viszont örökösen a nádoré volt, aki azonban ekkor ezt a feladatkörét már nem tudta ellátni, ezért lett Károlyi István, a többi kinevezettől eltérően csak főispáni helytartó, felelősségben és kötelességben viszont teljes jogú főispán. A kinevezés napja, mely nem várt és nem akart dicsőséget hozott neki, egyben az elkövetkező két év utolsó békés napja volt számára.

Károlyi István személyének előtérbe kerülését a fentiekben kívül elősegítette még egy körülmény. Ez pedig furcsa módon közvetlenül a feudális viszonyokat megszüntető törvényekkel, illetőleg az április végén elrendelt nemzetőri toborzásokkal állt kapcsolatban. Az előbbieken hatására ugyanis az országban sokhelyütt azt hitték, hogy a közteherviseléssel, az úrbériség és a papi tized eltörlésével más kötelezettségek is megszűntek, s korábbi, vélt vagy valóságos sérelmeiknek a szabadság és egyenlőség jelszavait felhasználva kívántak elégtételt venni. Befolyásolta a parasztság egyes rétegeinek viselkedését a köztük lábrakapott sokféle híresztelés, hamis hír is. Halász Boldizsár is már április elsején a következő megállapítást tette: „*Jelenhetem, hogy a nép nincs oly rokonszenvvel a pesti mozgalmak iránt, mint némelyek hiszik. Köztök különös vélemények keletkeznek. Milyenek, hogy az urak a jó császár ellen akarják őket felfegyverkeztetni, ki nekik ezen jó törvényeket adta, hogy miért katonáskodjanak, ha nekik földet nem osztanak*.” Zalában pedig június végén a toborzások hatására tettelegességgig fajuló esetek is előfordultak, s az ellenszegülők a következő nyilatkozatot tették: „*az őrseregbe egyhalálig fel*

nem állunk, mert az nem is a király, hanem csak az urak akarátja, kik a királyt letették s elfogták, vele csak úgy bánnak, mint egy szolgálóval, helyébe a főherceget, ki ott keresztül utazott, akarják királynak tenni. De három külső királyság az urak ellen van, lehetetlen, hogy győzedelmeskedjenek, mert pénzük nincs, azért nem tudnak az őrseregnek fegyvert, ruhát és kosztpénzt adni."

Az említettekhez hasonló megmozdulások április végén, május első napjaiban Kókán is előfordultak. Ezen a területen, mely Károlyi István főtí uradalmának része volt, a parasztok a majorsági kaszálót teljesen lelegeltették, s mivel az ezért járó büntetést a kerületi szolgabíró a zavaros idők megszüntetése utánra halasztotta, vérszemet kaptak. Május végén már egy másik kaszálón is legeltetni kezdtek, mivel szerintük az a földterület, jász mivoltuknál fogva, ősi birtokuk volt. (1848 áprilisa előtt erről nem volt tudomásuk.) A következő napokban a faiskolák és az ültetések kivágásához fogtak, s az ekkor intézkedni kívánó gazdatisztet és bírót kigúnyolták, megverték és elzavarták. A történetek miatt május 25-én a megyei kisgyűlés katonaságot kért a rend helyreállításához. Hasonló kihágások, rendzavarások és erőszakos cselekedetek szerte az országban előfordultak, s az előbb említett iratban Károlyi István éppen arról adott számot, hogy egyes Pest megyei megmozdulásokon sikeresen közvetített az új vezetés és a régi alattvalók között. Ezek után támadt egyesekben az a gondolat, az ő akarata ellenére, hogy nevezzék ki az ország vezérmegyéjébe fő közvetítőt, amit ő csupán kötelességből és hazaszeretetből fogadott el. Védekező iratában erről a következők olvashatók:

„Az új törvények ugyanis elrendelték a nemzeti gárda felállítását. Hogy ezt a szokatlan és nálunk eddig ismeretlen intézkedést némiképp támogassam, le kellett csillapítanom a vidék népének félelmét és bátortalságát, jobbjaimat a mai napig erre biztatom, fel kellett világosítanom az embereket ennek az intézménynek a céljáról és rendeltetéséről, — szóval és tettel támogatnom kellett őket."

Valóban, az ország szempontjából rendkívül fontossá vált önálló hadsereg szervezésének legnagyobb nehézségét a pénzhiány okozta. Emiatt június 16-án Batthyány Lajos miniszterelnök arra kérte Károlyi Istvánt, hogy az általa felajánlott, száz lovas hadtestbeállítására alkalmas összeget lehessen inkább egy lovas ágyútelep létrehozatalára fordítani, amire az adott körülmények között sokkal égetőbb szükség volt. Az adományozó természetesen beleegyezett a cserébe, a miniszterelnök ezért a *Közlöny* július elsejei számában mondott nyílt köszönetet neki.

A kinevezést követően Károlyi István helytartó főispáni beiktatását június 19-én tartották meg a Zitterbarth Mátyás tervei alapján épült, ma is álló megyeházán (Városház u. 7.). A sajtó ez alkalomból nem köznapi szavakkal mutatta be a grófot: *„Károlyi István egy arisztokrata, kit a sors minden előnyökkel halmozott, de kit az abszolutizmus cifrábnál cifrább színekbe öltöztetett minden csábjai sem bírtak leszédíteni az igaz hazafiúság ösvényéről. Ő az átalakulás*

dicső korszakát nem tűri, hanem szíve igaz örömeivel élvezi. Mit március 15-ke szült, az legforróbb hazafiúi vágyait elégíté ki. S ily ember kellett, ki Pest megye élére állítván, vezérünk legyen. Károlyi István kineveztetése a nép bizodalmanak kifolyása, s áldás a belügyminiszterre, hogy a közóhajtnak megfelelni sietett. A beiktatás rövid, de nagyszerű volt; a régi időknek ily alkalommal összehalmoztatni szokott aranyos ruhák gazdag zsinórzata helyett, a szemekből kilövellő igaz öröm sugarai csillogtak, mi emlékezetesebbé tette a napot, mintha az ország valamennyi aranyos ruhája pompázott volna." A jelenlétében lezajlott első megyegyűlésen 1848 nyarának egyik igen fontos kérdéseit kellett megbeszélni, s velük kapcsolatos döntéseket hozni. Károlyi István köszöntése után ugyanis felolvasták a belügyminiszter, Szemere Bertalan levelét, mely a nemzetiségi mozgolódásokra figyelmeztetett, s felhívta a megye vezetését arra, hogy a toborzott nemzetőrökből 3-4 ezer főt tartsanak azonnali indulásra készen. Nyáry Pál első alispán javaslatára 1.500 főt a fegyverekkel már ellátott kecskeméti, nagykovácsi és ceglédi nemzetőrök közül tartottak készenlétben, a másik 1.500-at pedig a Solti járásból. Mivel a megye lakossága néhány tót (szlovák) község kivételével nagy lelkesedéssel készült a haza megvédésére, s egyes jelentések szerint voltak olyan területei, ahol 15.000 fő is készen állt az ellenséggel szembeszállni, a másodalispánt avval kellett megbízni, hogy a felesleget viszont ne engedje a hadművelési területre vonulni. Ennek az időszaknak a lelkesedéssé, eufórikus hangulatára nagyon jellemző az előbb idézett sajtócikk azon részlete, mely arról számolt be, hogyan kérték fel Károlyi Istvánt a pesti megyei nemzetőrség őrnagyának: *„Fel levén szólítva a hadügyminiszter által, nemzetőrségünkhöz megkívántató őrnagy, parancsnoknak megyénk kebeléből leendő ajánlására, az ajánlottak közt első helyen áll főispánunk, ki is, miután ifjabb éveit a katonai pályán tölté, ez ajánlatot örömmel elfogadta. S így Károlyi István nem csak a megyei élet, hanem a csata mezején is vezérünk lesz s mi lelkesedve fogunk kívni, őseink árnyai lebegvén előttünk, kiket szinte főispánjaik vezetének a harcba."* De ez a lelkesedés sem takarhatta el az állami adminisztráció nehezen induló, csikorgó működését, melynek lényege, oka az volt, hogy a hivatalnokok (ahogy a hivatásos katonák is) korábban mind a császárra esküdtek fel, s nemzetiségük e hűséggel szemben másodlagos szerepet játszott; az első felelős magyar kormány megalakulása viszont választás elé állította őket; kinek engedelmessékedjenek tovább: a császárnak-e avagy a magyar kormánynak, s ezzel kapcsolatos döntéseikbe már nemzeti identitásuk is szerepet kapott. Bonyolította a helyzetet, hogy az új állami szervezet megtestesítőinek egy része nem rendelkezett államirányítási tapasztalatokkal, s így egymásnak ellentmondó, hatásköri azonosságokat mutató utasítások nehezítették a szükséges intézkedések végrehajtását. Ezért kellett Pest megyének az előbb említett három alföldi város irányítása ügyében beadványt intéznie a belügyminisztériumhoz. Kecskemét,

Nagykörös és Cegléd ugyan rendezett tanáccsal bírt, s így a belügyminisztérium közvetlenül adhatott volna vezetésüknek utasításokat, mivel azonban mindhármukat a megyei irányítás alá rendelték, ezek az egyenes utasítások sok esetben csak zavart okoztak.

Beiktatása után Károlyi István legfontosabb feladatának a nemzetőrség harcra való előkészítést tartotta. Ebben az elhatározásában azonban sok tényező hátráltatta. Már az első megyegyűlésen indítványozta, hogy a hadügyminiszter a nemzetőrségi fegyelmi szabályzatokat bocsássa közre, mert azok nélkül sem előjáró, sem beosztott nem tudta magát mihez tartani, s minden hadvezetés első számú ellensége, sikerességének legfőbb gátolója a fegyelmezetlen hadsereg. Ez a probléma azonban látni fogjuk, Károlyi Istvánt egész évben végigkísérte, a későbbi hónapokban is, amikor már a Károlyi-huszárezredet szervezte. Le kellett küzdenie ezenkívül testi gyengeségét: már volt róla szó, hogy a negyvenes évek egyes időszakában, s később is csak két mankóval tudott járni. A haza védelmének kényszerűsége azonban legyőzte a fizikai fájdalmakat, Károlyi István tevékenyen részt vett a Fót környéki nemzetőrök betanításában és katonai gyakoroltatásában. A toborzások kezdetén nagy hiány mutatkozott tapasztalatokkal rendelkező előjárókban, ezt egyébként már a május 16-i felhívás is említette: „Szükséges, hogy e rendes nemzetőrség tisztekkel elláttassék: e végett felhivatnak a rendes sorkatonaságban szolgáló magyar hadi tisztek, és más tiszti fokozatra képes hazafiak is, kik e rendes nemzetőrseregnél főtisztekkül alkalmaztatni kívánnak, hogy magukat a nemzeti őrsereg alkotásával és rendezésével megbízott ideiglenes választmány elnökénél, báró Baldacci Manó, ezredesnél (Pesten István főherceg című vendéglőben 74. sz. a.) jelentsék: ezennel kijelentvén, hogy egy hadnagy 30, főhadnagy 40, százados 80, őrnagy és zászlóaljparancsnok 130 pengő forintos havi díjt huzandnak.”

Emiatt került sor arra, hogy július 24-án a miniszterelnök gróf Károlyi Edét, Károlyi István idősebb fiát Baldacci ezrede mellé nemzetőri kapitánynak és segéd tisztnek, díj nélkül kinevezte. Károlyi Edének a szabadságharc alatti szereplése meglehetősen ellentmondásos volt, Degré Alajos megemlékezett ugyan egy délvidéki hőstettéről, bár az is lehet, hogy a történet csupán az apának szóló hódolat volt; az mindenesetre igaz, hogy Károlyi István egyik fiát sem küldte külföldre s nem óvta a harcoktól. Ahogyan azonban a fegyelmezési ügyek, úgy a tiszti kinevezésekkel kapcsolatos nehézségek is végigkísérték Károlyi Istvánnak ezt az évét. Július elején még mindig nem kapta meg ő sem az őrnagy kinevezéséről szóló iratot, amelynek hiányában meglehetősen nehéz volt a vezetése alatt álló csapatok rendjét kialakítania. Ezért kérvényt intézett a miniszterelnökhöz, melyben segéd tisztje kinevezését is kérte. Július kilencedikén megszületett a díj nélküli, nemzetőrségi őrnaggyá és parancsnokká való kinevezése, de 13-án ismét sürgetnie kellett a segéd tiszt kinevezést. Két nappal később Batthyány

Lajos többek közt a következőket válaszolta: „Önt Fóth és környékére őrnaggyá kinevezés végett csak kitűnő hazafiságát tekintetbe véve terjesztettem a Nádor Ő Fensége eleibe, és különösen örülök ennek megerősítésén; de a Fóthi őrnagyság nem rendszerezített, és így a választott egyénnek tiszti rangot adni egy percig sem vonakodok, de fizetést az álladalmi kincstárból nem húzhat.” Károlyi István másnapi válaszában a miniszterelnök tudomására hozta, hogy segéd tisztjét természetesen ő maga fogja fizetni; evvel aztán elhárul minden akadály a kinevezés előtt.

Végül még egy tényezőt kellett figyelembe venni a hadbaszállást illetően: ez pedig a mezőgazdasági munkák idényjellege volt. A nemzetőrség emiatt hathetes turnusokban váltotta egymást a szerbek elleni harcokban, de még ez a távollét is soknak bizonyult, habár az is nyilvánvaló, hogy a gyors felkészítés óhatatlan hiányosságai miatt sem voltak alkalmasak a csapatok a hosszabb ideig tartó részvételre. De még ennek a hathetes intervallumnak is kénytelen volt Pest megye a miniszterelnöktől négy hétre való csökkentését kérni.

Júliusban az események felgyorsultak. Ötödikén sor került az első népképviselői országgyűlés megnyitására Pesten, 11-én pedig Kossuth Lajos elmondta híres beszédét, a 200 ezer újoncra és az ehhez szükséges pénzügyi költségre. 14-én a magyar csapatok első, sikertelen támadásukat intézték a szerb felkelők szenttamási erőssége ellen. A Délvidékre főleg alföldi illetőségű csapatok vonultak be, Károlyi István is megkezdte a Pest megyei nemzetőrök összegyűjtését és a hadművelleti területekre vezetését. Július 22-én a dányi nemzetőrség kapitányának írott levelében örömmel nyugtázta csatlakozási szándékukat, de ugyanakkor felhívta a figyelmüket a törvények és a katonai fegyelmi szabályok betartására és számonkérésére, csatolta is a fegyelmi szabályok egy példányát. Ugyancsak elküldött egy mintafegyvert is, ez nem volt más, mint a régtől használt, kiegyenesített kasza. A Károlyi István vezetése alatt álló zászlóalj egyesítése Gödöllőn volt, ahol július 30-án 10 órakor misét tartottak, s a nemzetőrök felesküdtek a magyar zászlóra. A következő gyülekezési hely Nagykörös volt, Gödöllőről ide vonultak, de például a dunakeszi nemzetőrök hajóval mentek Foktőig, s onnan kocsival Kalocsán át Nagykörösig. Felszerelésük hiányos volt, szuronnal nem rendelkeztek, löni sem igen tudtak, s Károlyi István segéd tisztjének még csak most, a táborbaszállás napján ajánlkozott egy újpesti szabó, nemzetőri egyenruhák készítésére. A fentiek ismeretében összefoglalásul elmondható, hogy a szerbek ellen vonuló nemzetőrök sem felszerelés, sem katonai tudás és tapasztalat szempontjából nem rendelkeztek azokkal a tulajdonságokkal, melyek a huzamos hadviseléshez szükségesek voltak.

Augusztus 7-én Széchenyi István zaklatott mondattal emlékezett meg arról, hogy Károlyi István kétezer emberrel elindult a szerbek ellen, augusztus 8-i dátummal pedig az akkor már vaksága miatt magatehetetlen Wesselényi Miklós

nyílt levelet tett közzé Károlyi Istvánnak címezve. Ebben írta: „Halál vad keze tarolta le házi boldogságod legszebb virágait. Szívrepesztő keserv feldúlta kedélyedet s annak lőn martaléka egészséged. Nyomorék lettél s pár éven át alig valál képes, addig erős és mozgékony, mankók segítségével vánszorogni. Átfuvallá világrészünket a szabadság szelleme, megrázta az önkény és rabság gőztorlatai alpesit. Honunk is új életre riada. De gonoszság nem akará, hogy békében élvezhessük az új életünket. Butaságot s ellenszenveket felhasználó ármány fegyverrel támadta meg. A megtámadt hon minden hű fiát segítségére hívá fel. Te érteni tudád s akarád a felhívás szent szavát. Áthatott téged a szabadság s nemzeti érzet villanyos ereje s bizonyosságára annak, hogy jóra termett kebelre a szabadság ügye minő varázserőt gyakorol s hogy a megtámadott hon védelmére hívó szó igaz magyarnak a halottakat álmaikból felrázó végtrombita harsogához hasonló hatással bír. Veled csuda történt. Elvetéd mankóidat s kardot ragadtál: szabadság s honszeretet bűvös ereje képessé tett rég nyugvó paripád hátán élére állani általad lelkesített zászlóaljdnak. Zászlód alá állítá dicső példád háza s gazdaságod hivatalnokait: mindkét fiad kísér, a kisebbiket azon boldogságban részesítéd, hogy még zsenge korában hőskeblű atyja oldala mellett édes hona szent ügyéért fegyverrel küzdhessen.”

A főti gróf által vezetett nemzetőrök a táborban a jobbszárnyon, Wolnhofer vezérőrnagy dandárjába kerültek, állomásozási helyük központja Verbász volt. A Pest megyei nemzetőrök néhány napi nyugalom és pihenés után már részt vettek Szenttamás sikertelen ostromában. A kudarcban nagy szerepe volt a felkészületlenségnek is. A sikertelen kísérlet zavart és kapkodást idézett elő a magyar kormány munkájában, ezt többek között nyomon lehet követni Széchenyi István naplójából is, aki augusztus 26-án a következőket jegyezte fel: „Már e pillanatban megkezdtek a támadást a szerbek a szekereikkel...látom futni a magyarokat; Károlyi István és társai elfogva...a reguláris csapatokat szétszóródva...talán az ellenséghez átállva...” Erről persze szó sem volt, csupán a naplóról önvádjai sugalmazták neki ezt a lehetőséget; az erődítményt azonban csak a következő év áprilisának elején vette be Perczel Mór. Maga Károlyi István így foglalta össze a déli táborban történeteket: „A Duna alsó szakaszán levő zavargások napról napra nagyobb lázadássá nőttek, s pusztítottak országot és embert a polgárháború minden borzalmával. A szorult helyzetben levő nép és a résztvevő megyék jajkiáltása és segítségkérése egyre sürgetőbben hangzott, egészen a kétségbeesésig. — A megismételt legfelsőbb parancsok, a kormányzat beavatkozása és az ehhez alkalmazott katonai hatalom nem voltak képesek arra, hogy megszüntessék a bajt. — Akkor elhatározták, a lázadás további elterjedését mégis valamiképp megakadályozandó, mozgósítják a szomszédos területek nemzeti gárdáit és leküldik őket. Ilyen felhívás érkezett Pest megyébe is. Én voltam ott az adminisztrátor, én voltam a gárda őrnagy, s polgártársaim bizalmát élveztem.

Számomra ismert volt, hogy mennyire, ill. tulajdonképpen mily kevésbé képzettek és fegyvelmezettek azok, akiknek a háború színhelyére kell utazniuk, azt hittem és gondoltam, ha ezzel a néppel csak néhány dolgot is el kell érni abból, amit célul tűztek ki, ez csak példaadással és barátságos buzdítással történhet. Ezért elhatároztam, hogy személyesen kísérem el őket. Azért tettem, hogy befolyással az esetleges kihágásokat megakadályozzam, és a csapatot lehetőleg végig jó hangulatban együtt tartsam. Ez a cselekedet, remélem, nem róható fel terhemre, mivel én a dolgok akkori állása szerint helyesen és legjobb szándékkal cselekedtem, és a kivezényelt megyei gárdát az odarendelt császári és királyi katonai parancsnok vezetése alá állítottam.”

A szenttamási kudarc és az osztrák csapatok itáliai győzelmei megváltoztatták a bécsi udvarnak Magyarországgal szembeni viselkedését is; augusztus végén az osztrák kormány emlékiratában korlátozta a márciusban biztosított kormányzati önállóságot, szeptember elején V. Ferdinánd Jellačićot visszahelyezte báni tisztségébe, aki szeptember 11-én csapataival átlépte a Dráva vonalát. Ettől kezdve az események viharos gyorsasággal követték egymást. 10-ről 11-re virradó éjszaka, Szemerét kivéve a kormány tagjai benyújtották lemondásukat. István nádor másnap az új kormány megalakítására ismét Batthyány Lajost kérte fel, aki ezt csak avval a feltétellel fogadta el, hogy Jellačić ne folytassa tovább invázióját, illetve a bécsi államkincstár folyósítson kölcsönt a magyar kormánynak. (Ez utóbbira azért volt szükség, mert Kossuth Lajos pénzügyminiszterként fedezet nélküli pénzt kezdett kibocsátani.) A horvát sereg azonban ezután is a magyar főváros felé tartott, ezért 16-án megalakult az Országos Honvédelmi Bizottmány, s még ezen a napon a nádor átvette a dunántúli sereg vezérletét. 21-én azonban hiába próbált meg személyesen is hatni a Balaton déli partján állomásozó Jellačićra, találkozásuk kudarcba fulladt. A királyi család magyarországi képviselője, a legitimitás elvének megtestesítője belátta, hogy nincs rá szükség, személye az udvar elképzelései között nem szerepel, feleslegessé vált, ezért szeptember 23-án éjjel lemondott és elhagyta az országot. Másnap Kossuth híres alföldi toborzó körútjára indult. A bécsi udvar a legfőbb közjogi méltóság lemondása miatt gróf Lamberg Ferenc pozsonyi hadosztály-parancsnokot nevezte ki katonai főparancsnokává s feladatául a Jellačić-csal és Batthyány Lajossal való tárgyalásokat jelölte meg. Lamberg azonban 28-án Pesten, brutális módon meggyilkolták. Evvel a bécsi adminisztráció bizonyítottan látta azt, hogy a magyarokkal tárgyalni nem lehet, az alkotmányos élet törvénytelenességekre ragadtatja el magát, amit minden áron meg kell akadályozni. E döntés végrehajtása azonban egy időre elhalasztódott, mivel 29-én Pákozdnál a magyar csapatok legyőzték Jellačićot, aki fegyverszünetet kért, majd Bécs felé elmenekült. Ezt kihasználva a magyar miniszterelnök még egy kísérletet tett a megegyezésre, miután azonban ez is kudarcot vallott, október

2-án véglegesen lemondott. Másnap a bécsi udvar báró Récsey Ádámot a magyar nemesi testőrség alkapitányát nevezte ki törvényellenesen miniszterelnökké, egy nap múlva pedig a Bécsbe menekült horvát bánt Magyarország polgári és katonai kormányzójává tették, V. Ferdinánd az országgyűlést feloszlatta és a nem szentesített törvényeket érvénytelenítette. A megtorlásnak ekkor egy időre meg kellett fékeznie magát, hiszen október 6-án a császárvárosban újabb felkelés tört ki, melynek hatására az udvar Olmützbe menekült. V. Ferdinánd egyik első itteni intézkedései közé tartozott, hogy Alfred Windischgrätzet nevezte ki a császári csapatok főparancsnokává.

Hogyan reagált a történetekre a három fiútestvér? Az egymást váltó események szempontjából először Lajos szerepe tűnik a legkönnyebbnek: nem menekült el ugyan az országból, de minden tisztségből visszahúzódott, s nem sok rokonszenvvel várta a dolgok végső kimenetelét. György és István azonban részt vettek a politikában, igaz, nem az országosban, hanem csupán a helyiben. Október 9-én például a felsőház ülésén mindkettőjüket azon bizottság tagjává választották, melynek ítéletet kellett hozni Récsey Ádám felett. Mivel azonban október első hetétől a döntéseket illetően az Országgyűlés meglehetősen veszített súlyából, Károlyi István új terepet keresett magának. Délvidéki tapasztalatai megerősítették abban a szándékában, hogy felállítson egy lovasezredet. De még előbb felterjesztette előléptetésre a táborozás és a szenttamási sáncok előtt vitézséget tanúsító tisztjeit, valamint utasítást adott a Hódmezővásárhely, Orosháza, Nagykőrös közelében fekvő birtokai felügyelőjének, hogy az aradi táborba menők ellátásáról a birtok gondoskodjon. Örömmel nyugtázta ugyanakkor azt is, hogy hivatalnokai felfogása az ország állapotára vonatkozóan megegyezett az övével. November 2-án Nyáry Pál az OHB nevében, mint Pest megye főispáni helytartóját felszólította Bécs esetleges bevétele miatti mozgósítási parancsra. E levél mellett szerepel egy dátum nélküli összesítés a hadbafoghatók számáról. Evvel az intézkedéssel azonban meglehetősen elkéstek, vagy maga a hír ért késve Pestre, mivel október utolsó napján leverték a bécsi forradalmat. November 6-án V. Ferdinánd Olmützben tudtára adta a magyaroknak, hogy Bécs bevétele után Alfred Windischgrätzet „küldjük hasonlóképpen a magyar pártütés levívására.” Felszólított többek között arra, hogy „a népfelkelésnek felhívását, a nemzetőrségnek hadiszolgálatra alkalmaztatását azonnal megszüntessék.” Károlyi István ennek ellenére beváltotta korábbi elhatározását: október végén felajánlotta, hogy a neki járó úrbéri kárpótlás fejében kiállít egy 1.800 fős lovasezredet. Ezt az ajánlatot az OHB elfogadta, s a kincstár kiutalt részére 250.000 forintot. Itt azonban egy pillanatra érdemes megállni. Ekkor ugyanis már magyar miniszterek nem voltak, következésképpen minisztériumok sem; a kényszerhelyzetben Kossuth Lajos viszont folytatta a fedezet nélküli bankók forgalomba hozatalát, mely ellen egyébként V. Ferdinánd előbb említett

szózata is erőteljesen tiltakozott. Kérdéses ezért, hogy Károlyi István vajon úgynevezett Kossuth-bankókat kapott-e? A pontos választ elősegítheti annak tudata, hogy a huszárezred felszerelése rendkívül vontatottan haladt, többek között a ruhafélék beszerzésének lassúsága miatt. Elképzelhető, hogy ennek viszont az volt az oka, hogy a mesteremberek a fedezet nélküli pénzt vagy nem merték, vagy nem akarták elfogadni. Szerencsére fennmaradt a huszárezred kiállításának teljes elszámolása, ennek részletes elemzése talán választ fog adni a fenti kérdésre is, valamint egy még nagyobb kérdéskör bevezetője is lehet, ez pedig a következő: valójában mennyibe is kerülhetett az országnak a szabadságharc?

A november elsejei alakuló értekezlet után a toborzás Fóton és Rákospalotán kezdődött; más alakulatoktól is lehetséges volt az átjelentkezés. November 7-én, 8-án és 9-én Károlyi István személyesen is az alföldi toborzások színhelyére utazott. Első nap Ceglédre, majd másnap reggel Nagykőrösre, aznap délután pedig Kecskemétre. Itt az utolsó nap délelőttjére Csányi János főbíró népgyűlést hívott össze, melyen hirdetmény formájában közzétették az igen kedvező feltételekkel járó toborzási felhívást. 11-én Kossuth Lajos köszönetet mondott a felajánlásért és a főtí grófot ezredesként kinevezte a csapat vezénylesére. Károlyi István erre így válaszolt: „*A bizalom, mellynél fogva a tisztelt honvédi bizottmány engemet a felállítandó pestmegyei lovas-csapat vezényletére ezredesi minőségben föl hívni méltóztatott, mondhatlanul drága ereklje nekem, s midőn ezért ezennel hálaköszönetet mondok, egyszersmind szerencsésnek vallom magamat, hogy kedves hazámnak, mellynek függetlenségeért, ha kell, életemet s mindenemet fölláldozni kész vagyok, hasznos szolgálatot tenni bő alkalmam leend.*

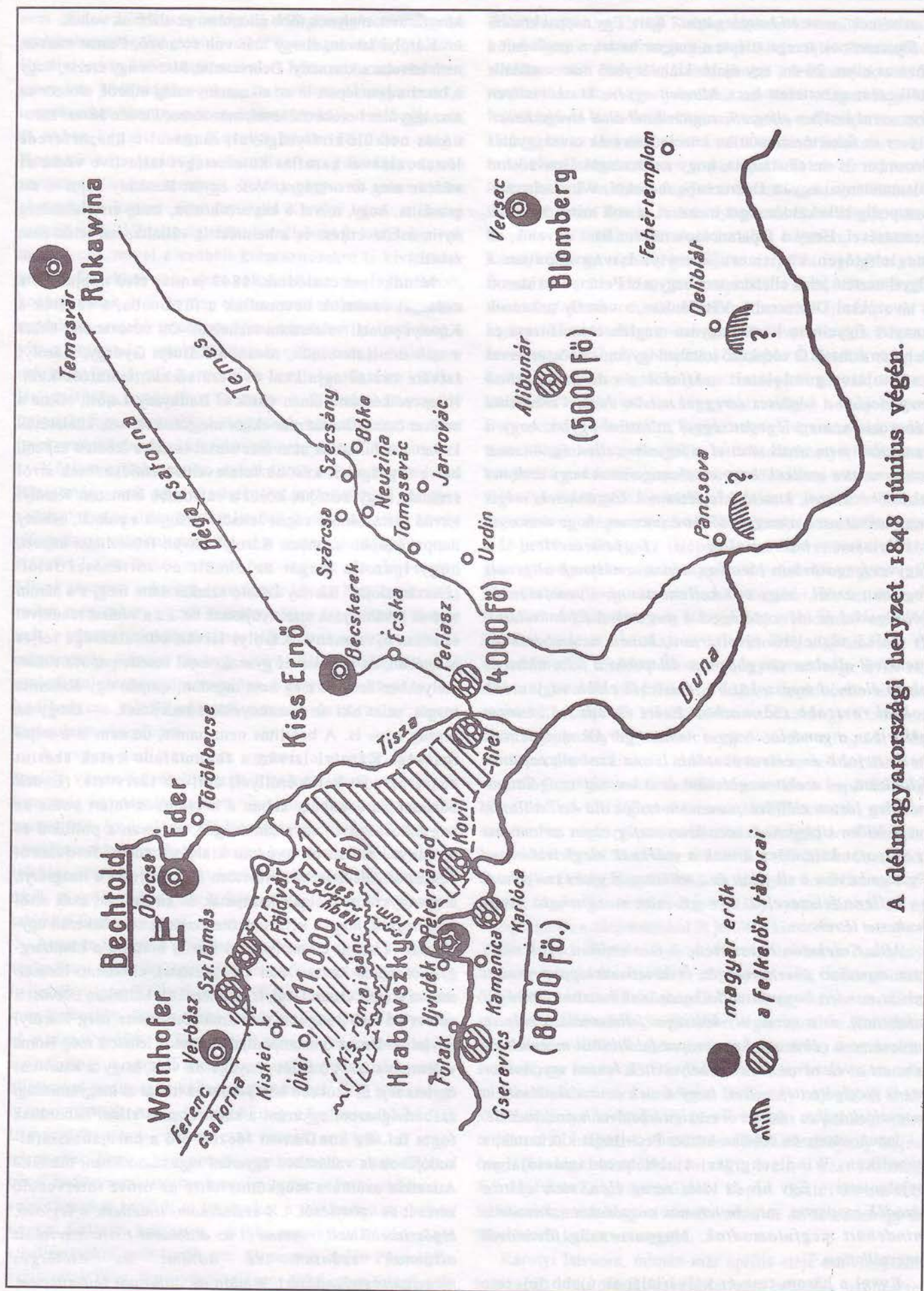
De nem mulaszthatom el egy úttal azt is kijelenteni, miszerint azt, mit én ajánlatom által tettem, nem áldozatnak, hanem pusztá honfiúi kötelességemnek tekinthetem egyedül; imádozt felséges hazám tőn olly helyzetbe, hogy ezt tehessem, a hazától nyertem, mivel bírok, s így csak a hon iránti tartozásomat róvom le, midőn azt, mit nélkülözni lehet, és jelen súlyos körülmények közt minden becsületes honpolgárnak nélkülözni tudni kötelesség, elárult szegény hazám védelmére fordíthatni szerencsés vagyok.” Ettől kezdve Károlyi István minden idejét ezrede felállításának gondjai foglalták le. Az első nehézség az volt, hogy az 1848-as év végén már távolról sem volt tapasztalható az a lelkesedés, ami még néhány hónappal korábban is élő erő volt. Ennek oka volt a földeken végzendő őszi munka kötelessége épp úgy, mint a Bécs felől közeledő Windischgrätz sorozatos kiáltványai. De szerepet kapott az a, sokak által átélt felismerés is, hogy csak lelkesedésből még a katonai feladatok és kötelességek ellátása sem lehetséges; a fáradsalmakat és nélkülözéseket nem vállalták annyian, mint korábban. Ezért november 17-én Ceglédre újabb toborzási felhívást kellett kibocsájtani: Károlyi István ebben Nagykátát nevezte ki alakulási helynek, rendelkezett a lovakról és a

felszerelésről, s egy hadosztály létszámát 400 főben, az ezredet pedig négy hadosztályban jelölte ki. De azért a hónap során folyamatosan érkeztek a más csapatoktól átjelentkezni, illetve az újra szolgálni kívánók kérvényei s azért a lelkesedésnek sem voltak híján: a Ceglédi Kör például a ceglédi segédlelkészt ajánlotta tábori papnak, aki a Magyar Hon első polgárának nemzetőri díszszalagját viselte. A jelentkezők között olyanok is voltak, akik később, a grófról is, a huszárezredről is megemlékeztek, például Degré Alajos és Podmaniczky Frigyes. Sajnos Károlyi Istvánnak a legénység fegyelmével állandó bajai voltak, nagy nehézségekbe került közöttük igazságot tenni és rendet tartani. November 21-én például a nagykőrösi főszerelő bizottmány kifogásolta a szabályzat 2. pontját, mely szerint bizonyos esetekben a ló visszaszállt a államra: sokan ugyanis az ingyen megtartható ló csáberejének engedve csaptak fel huszárnak. Nehézséget okozott a tisztikar kinevezése is. Egyfelől Károlyi István döntött nehezen, mert a nemzeti ügynek elkötelezett személyeket akart tisztekl, másfelől a hadügyminisztériumban elhúzódtak az ügyek. November 21-én például maga Kossuth utasította a hadügyminisztert, hogy még aznap legyenek meg a Károlyi István által előterjesztett tiszti kinevezések. 28-án Károlyi az OHB-nek írt levelében azt kérte, hogy az általa kinevezésre javasolt, de a hadügyminisztérium által megváltoztatott személyek nevét tudassák vele, hogy a módosításokkal kapcsolatos észrevételeit megtehesse. Másnap írt levelét egyenesen a hadügyminisztériumba címezte, s hadnagyi és főhadnagyi kinevezéseket kért sürgősen. Mészáros Lázár még aznap aláírta a kinevezéseket, s még századosokat is rendelt az ezredhez. De maga Károlyi István is csak december elsején kapta meg ezredesi kinevezését. E nehézségek hátterében az állt, hogy a szabadcsapatok felszerelése, tiszti állományának kinevezése nem a hadügyminiszter, hanem az Országos Nemzetőrségi Tanács hatáskörébe tartozott. Ennek elnöke pedig ebben az időben Nádosy Sándor ezredes volt, aki a Országos Honvédelmi Bizottmánnyal állt kapcsolatban, nem pedig a hadügyminisztériummal. A hatásköri azonosságok, melyek ellentétes parancsokat és lassú ügyintézkést hoztak magukkal, akkor szűntek meg, amikor a nemzetőrségi tanács beolvadt a hadügyminisztériumba. A kinevezések óvatosságában azonban az is szerepet játszhatott, hogy a honvédseregek gyors alakulása miatt hirtelen nagyszámú tisztre volt szükség, s a sietség következtében nem válogathattak minden esetben elég körültekintően, emiatt a hadügyi vezetésnek sűrűn kellett rendeleteket kibocsájtani, figyelmeztetve a kinevezetteket kötelelességeikre. Nehézséget okozott továbbá az egyenruha kérdése is. A kirobbant harcok kezdetén ugyanis támadó és megtámadott egyaránt a császári sereg uniformisát viselte, ami sok félreértésre és bizonytalanságra adott okot. Ezért december 7-én Mészáros Lázár elrendelte, hogy a sorállomány tisztjei is a magyar honvédsereg egyenruháját hordják. Ez az intézkedés azonban az érintettekben aggodalmat és hiúságot egyaránt keltett,

emiatt újabb rendeletekben nyilatkozni kellett arról, hogy a seregek nem lesznek feloszlatva, az onnan a honvédseregekhez való átvándorlást megtiltották, s a császári katonai törvények érvényességét meghagyták. Nehézséget okozott végül az is, hogy, eleinte, persze érthető okokból, a honvédek zsoldja magasabb volt, mint a sorállományé, de szerencsére már október 5-én a képviselőház elrendelte ennek egységesítését.

Hogy milyen jelentős súlyúak voltak a fenti problémák, azt a Károlyi-huszárezred szervezésének körülményei is mutatják. Az ezred központja december elején már Nagykáta volt. Harmadikán Nádosy Sándor rendeletet bocsájtott ki az újonnan alakul lovasezredek nevééről, ettől kezdve lett hivatalos a 16-os Károlyi-huszárezred elnevezés. E hónap elején Pálincás István lovezezredbeli őrnagy szorgalmazta Kecskemét városát a lovas nemzetőrök ismételt toborzására. 7-én a kecskeméti toborzó tanács levélben tudatta Károlyi Istvánnal az ott fennálló helyzetet. Az országos kormányzat ugyanis nem nevezte ki a megajánlott tiszteket, az alkalmazottakat pedig lefokozva sorozták be. Sőt, voltak olyanok is, akiket Károlyi István kinevezett és beiktatott, s aztán az illető rangjához illő költségekbe verte magát, — de a hadügyi vezetés nem erősítette meg a kinevezését. Károlyi István másnapi, a hadügyminisztériumnak címzett levelében a novemberi nagykáta, sokkal súlyosabb, botrányal fenyegető eseményről is beszámolt. Az ezred alakulási helyén ugyanis a legénység a kinevezett tiszteket megtámadta és üldözőbe vette, majd a lázadók elszöktek s az állam tulajdonában lévő lovakat is magukkal vitték. Az engedetlenség oka a kinevezett tisztikar volt, kiket a már helyben lévők között kialakult hierarchia bizonyossága, ismertsége és védelme miatt az érintettek nem fogadtak el, sértegetve a kinevezetteket és elmérgesítve a helyzetet avval, hogy német tisztek alatt szolgálni nem akarnak. Ebben a meggyőződésben a nagykátaikat az kétségkívül megerősíthette, hogy a kinevezettek között volt olyan, aki egy szót sem tudott magyarul. Mindezek következtében Károlyi István sürgősen egy hadügyért is kért a minisztériumtól. Az ügyintézés azonban továbbra is igen vontatottan haladt, mivel ezt a kérést, immár névvel is jelezve az igényelt hadbíró, december 20-án meg kellett ismételnie.

Pedig a súlyosbodó körülmények nem tűrtek halasztást. December másodikán Olmützben ugyanis az Osztrák Birodalom vezetésében változás következett be: a cselekvésre képtelen, könnyen befolyásolható V. Ferdinánd lemondott a fiatal Ferenc József javára. Ezzel az udvari adminisztráció gyakorlatilag szabad kezét kapott, hiszen az új uralkodót nem gátolták az előd által vállalt kötelezettségek. Ezt a magyar országgyűlés is azonnal megértette, s ezért hetedikén Ferenc Józsefet trónbitorlónak nyilvánította. 13-án Windischgrätz Schönbrunnból Magyarország és Erdély lakosaihoz intézett kiáltványában tudomására hozta mindenkinek, hogy a törvények megvédése miatt lép a két ország földjére. 15-én az ifjú uralkodó a magyarországi



A délmagyarországi helyzetet 1848 június végén.

szerbeknek „nemzeti beligazgatást” ígért. Egy nappal később a főparancsnok serege átlépte a magyar határt, s megindult a főváros ellen. 26-án, egy újabb kiáltványban már statáriális ítélezést vezetett be: „Minden egyén, ki akármilyen fegyverrel kezében elfogatik, rögtön kötél által kivégeztetik.” Gyors és feltartóztathatatlan közeledésére az országgyűlés december 31-én elhatározta, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmánnal együtt Debrecenbe menekül, Windischgrätzhez pedig békeküldöttséget meneszt, a volt miniszterelnök vezetésével. Hogy a főparancsnok miként bánt el velük, az meglehetősen közismert. Károlyi István azonban a figyelmeztető jelek ellenére sem hagyta el Pestet, nem utazott a távozókkal Debrecenbe. Viselkedése, a veszély tudatának ennyire figyelmen kívül hagyása meglehetősen furcsa és nehezen érthető. Ő védekező iratában így foglalta össze evvel kapcsolatos gondolatait: „Mialatt én az utasításnak megfelelően a kérdéses sereggel néhány hetet Verbásznál táboroztam, megelégedettséggel töltöttem el ugyan, hogy a csapatban nem uralkodott el a fegyelmezetlenség, — amit mindenesetre anélkül, hogy ezzel magamnak nagy érdemet akarnék szerezni, kitartó jelenlétemnek köszönhetek, mégis ugyanakkor arra a meggyőződésre jutottam, hogy nem csak tökéletesen haszontalan a fegyelmezetlenség, a fegyverforgatásban járatlan népet, amelynek alig volt fogalma arról, hogy mit kellene tenni, ilyen jelentős költségekkel és idővesztéssel a megszokott földműveléstől és családi tűzhelytől távoltartani, hanem az embereknek ezenkívül alkalma van ebben az állapotba a felbomlása és olyan életmód megszokására, amelyből előbb vagy utóbb sokkal rosszabb származhat. Ezért ébredt fel bennem akkoriban a gondolat, hogy a nemzeti gárdák mozgósítása helyett jobb és célravezetőbb lenne szabadcsapatok felállítása, — ezeket megbízható és a katonai szolgálatban némileg jártas előjáró parancsnoksága alá kell állítani, megfelelően kiképezni és soraikban vasfegyelmet tartani: ezt a csapatot különösen annak a vidéknek megfelelően, — figyelembe véve a sík talajt és a teljesítendő gyors szolgálatot — kellene felszerelni, egy gyorsan mozgatható lovas hadtestet létrehozni.

Mikor ezután hazatértem, a fent említett okok miatt ezen expedíció sikertelenségét, és következésképp a nemzeti gárda minden hasonló vállalkozásának haszontalanságát kifejtettem, és a gárda oly költséges felhasználása helyett, ugyanerre a célra egy lovascsapat felállítását megemlítettem: ezt a véleményt nemcsak helyeselték, hanem ugyanakkor azt is megígértették velem, hogy ennek az intézkedésnek a megvalósításához részemről minden lehetővel hozzájárulok.”

Január elseje és ötödike között Pest-Budát kiűrtették, s hetedikén Windischgrätz újabb proklamációjában bejelentette: „Egy hív és vitéz sereg élén, mely előtt a lázadók csoportja, miután tetemes csapásokat szenvedtek, mindenütt megfutamodtak, Magyarország fővárosát megszállottam.”

Evvel a három testvér kálváriájának újabb fejezete

következett, melynek főbb állomásai az alábbiak voltak.

Károlyi István, ahogy már volt róla szó, Pesten maradt, nem követte a kormányt Debrecenbe, hiszen úgy érezte, hogy a bécsi udvar lépett le az alkotmányosság útjáról, először az országgyűlés berekesztésével, másodsor Ferenc József koronázás nélküli királyságával; ráadásul ő huszárzerede létrehozásával hazafias kötelességét teljesítve védte és védette meg az országot. Vele együtt Batthány Lajos is azt gondolta, hogy, mivel a két erő között, amíg erre lehetőség nyílt, a közvetítést és a békítést is vállalta, baj tehát nem érheti.

Mindketten csalódtak. 1849 január első napjaiban a császári csapatok bevonultak a fővárosba, s vezérük a Károlyi-palotát választotta lakhelyül. Ott tartózkodott ekkor a volt miniszterelnök, továbbá Károlyi György, Károlyi István, családtagjaikkal és barátaikkal, ismerőseikkel. Kilencedikén este innen vitték el Batthyány Lajost, ellene a vádirat összeállítását már ekkor megkezdtek, sőt, küldetésük kudarcba fulladása után már sorsát is előre lehetett sejteni, bár a fogságukat később felelevenítő emlékezések arról szólnak, hogy kettőjük közül a súlyosabb büntetést Károlyi István várta. Január végén Jellačić elhagyta a palotát, néhány nappal később azonban Károlyi István felszólítást kapott, hogy igazolja magát az elmúlt év történései felől. „Beszámolóját” Bártfay László szerkesztette meg, s a három testvér jóváhagyása után nyújtották be. Ez a vádirat rendkívül érdekes olvasmány. Károlyi István büntelensége teljes tudatában, de nem kevés gyanakvással vetette papírra sorait, melyekben semmit meg nem tagadott, csupán úgy ábrázolta magát, mint aki az eseményekkel sodródott, — ahogy az ország népe is. A beállítás nem hamis, de nem is a teljes igazság: Károlyi István a fennmaradt iratok szerint huszárezredét kellő eréllyel, aktívan szervezte. (Ennek beismerése azonban, abban a helyzetben felért volna az öngyilkossággal.) Igen tanulságos, ahogyan a politikai és törvényi változások nyomán kialakult tudati fordulatról beszámolt. Vádiratában érthetően arra helyezte a hangsúlyt, hogy egyszerre szolgált hazájának és királyának; csak arról nem beszélt, hogy e kettős elkötelezettség szembekerült egymással. Viszont ez az igazoló irat is mutatja a Lamberg-gyilkosság és Zichy Ödön kivégzésének elrettentő hatását: ezután vonult vissza Deák is, és menekült külföldre Eötvös. S az ezt követő hangulat riadalmát örökölte meg Károlyi István is. De az ő szempontjából fontos lehetett még Róma véleménye is. A kérdés lényege az volt, hogy a katolikus egyház feje és szűkebb környezete az itáliai és magyarországi szabadságharcot egyaránt a katolicizmus elleni háborúnak fogta fel. Ez konfliktust idézett elő a hazájához, uralkodójához és vallásához egyaránt ragaszkodókban; másfelől Ausztria számára megkönnyítette az orosz intervenció kérését és igénylését. „A szándékom, ismétlem, a legjobb, legőszintébb volt, részemről az áldozatot tiszta szívvel az oltárnak szántam és adtam: az esetleges megszenteltelenítésért, miután az áldozatot teljesítettem,

sem az isteni igazságosság nem fog megbüntetni, sem embertársaim méltányoló érzülete nem fog vádolni. — ezek Károlyi István védiratának szavai. A bécsi udvarnak azonban, amelyben 1848 végére túlsúlyba kerültek a magyarországi eseményeket bármilyen áron lezárni kívánók, ez is sok volt, és ahhoz képest, hogy Károlyi István 1847-ben még a Kossuth képviselővé választását megakadályozandó személyek listáján szerepelt; bizony nagy volt számukra az elmozdulás. Emiatt február végén Károlyi István a Budán székelő vizsgálóbizottság előtt személyesen is kénytelen volt megjelenni, mivel a szóbeli kiegészítésekre is kíváncsiak voltak. De ekkor még nem voltak ellene megfogalmazott, konkrét vádak. Néhány nap múlva ismét szóbeli kihallgatásra rendelték, s újabb védelmező irat készítését kívánta meg a vizsgálóbizottság, amely ekkor már elfogatását is szükségesnek látta. Erre április harmadikán került sor, Budára vitték a Helytartóság épületébe (Táncsics u. 9.), ahol Batthyány Lajost is fogva tartották. Látogatásuk szabad volt, testvérei igyekeztek közbenjárni kiszabadulása ügyében.

Közben a Debrecenbe menekült Országos Honvédelmi Bizottmány sem tétlenkedett. Valószínűsíthető, hogy a számtalan megoldásra váró kérdés mellett Károlyi István elfogatására válaszul rendelte el a hazaárulónak nyilvánított Károlyi Lajos Békés megyei birtokainak zár alá vételét. Mivel azonban a három testvérnek közös birtokrészeik is voltak még ekkor, s azok kormányzója a legfiatalabb testvér volt, a pénzügyminiszteri biztos tőle firtatta azok jövedelem-megosztását. Károlyi György kitérő választ adott, hiszen a családi tulajdont nyilvánvalóan ő is védeni kívánta, s a hadihelyzet újbóli változása megghiúsította az evvel kapcsolatos vizsgálatot.

A tavaszi hadjárat során ugyanis a magyar csapatok április végén közel jutottak Pesthez, ahol az osztrák katonaság csomagolni kezdett, — a foglyokat pedig elvitték nyugat felé. Az általános félelem légkörére jellemző, hogy az elszállításukkal megbízott csapat kapitánya indulás előtt a lelkekre kötötte: ha utazás közben a lázadók megtámadnák őket, megölhetik ugyan a kísérőket, de azok először a rabokkal fognak végezni.

Ausztria felé tartó útukon, Jánosházán valóban ki akarták szabadítani őket, de Batthyány lebeszélésére az akciót nem hajtották végre. Kétheti utazás végén május 5-én érkeztek meg Laibachba, ahol a többi fogolytól elkülönítve helyezték el a három gróft. A fennmaradt leírások és iratok alapján tudjuk, hogy a várbeli személyzet méltányosan bánt velük, ellátásukat pedig saját költségükön tehették meg, s inasaikat is megtarthatták. A helyi újságból még a legfontosabb híreket is megtudhatták, — persze csak azokat, amelyek ott megjelenhettek. Ezek a kedvezések azonban nem arattak sikert a bécsi hadügyminisztériumban, így aztán a minisztertanács szigorításokat rendelt el, melyeket a vár parancsnokának végre kellett hajtania. Kéthónapos ittlétük alatt kihallgatásukra nem került sor. Augusztus elején Pozsonyba szállították őket. Ez a város viszont túlságosan közel volt

Komáromhoz, melyből Klapka kitörései veszélyeztették a környéket, ezért aztán augusztus 11-én éjjel Pozsonyból tovább vitték őket Olmützbe, ahol a körülmények sokkal rosszabbak voltak. E helyen érte a rabokat a világosi fegyverletétel híre is. Az osztrák katonai vezetés, a főhadparancsnok Haynauval az élen ekkor már csak Komárom bevételeire várt, miközben előkészítette a paragrafusokat az ítéletre. Szeptember 8-án éjjel a foglyokat Pestre vitték, ahol 12-étől a Újépület rabjai lettek. A Károlyi-palota újabb lakója ekkor Haynau volt, aki itt írta alá halálos ítéleteit, miközben Károlyi György, a palota gazdája is vizsgálati fogságban volt. Ő azért került oda, mert április végén, Pest-Buda visszafoglalásakor hintót küldött Kossuth Lajosért, s az ő legényei álltak sorfalat a városba való bevonulásakor. Miután azonban a cári csapatok június közepén átlépték a magyar határt, a honvédseregek helyzete reménytelenné vált, s hiába költözött vissza az országgyűlés még a hónap elején Debrecenből Pest-Budára, június végén a kormánynak ismét menekülnie kellett: Szegedre tette át székhelyét. Az újból bevonuló császári csapatok és hadvezetés ekkor vonta Károlyi Györgyöt is vizsgálat alá, s Kossuth díszes fogadásának megszervezéséért bátyjának ideszállítása előtt már heteket töltött az Újépületben. Szerencséjére vele gyorsan végeztek: pénzbírsággal és Fehérvárcsurgóra való száműzetéssel megúsza. A bosszú azonban minden várható mértéket meghaladott, még Károlyi Lajos Hódmezővásárhely közelében lévő birtokait is kifosztották a győztesek. Ő azonban nem törődött evvel, ahogy lehetősége nyílt rá, azonnal Bécsbe készülődött, hogy a legidősebb testvér szabadonbocsájtását kieszközölhesse. Csakhogy Komárom alatt Klapka György ki-kicsapó előőrsei elfogták, s az erődítménybe szállították, immár ők kívánva vele kiváltani az osztrák fogságba esetteket. Erre azonban a kapitulációig hátralévő rövid időben már nem kerülhetett sor. Amikor szeptember végén visszanyerte a szabadságát, arról értesült, hogy ismét fordult a kocka: ezúttal Károlyi István Csongrád, Csanád és Békés megyei birtokait, ahogyan korábban az övét az Országos Honvédelmi Bizottmány, vette zár alá az új közigazgatás, s zárgondnokul őt jelölték ki.

Ezalatt az Újépület foglyait, Károlyi Istvánt és Batthyány Lajost nem választották el egymástól, lakószobáik összeköttetésben állva, megoszthatták egymással sorsukra vonatkozó érzéseiket. Szeptember végén azonban Komárom kapitulált, védőinek mentességet biztosítva, de másokra semmilyen hatással. Október 5-én már ki is hirdették mindkettőjük számára az ítéletet: Batthyány Lajos kötél általi halált, Károlyi István pedig kétévi börtönt és pénzbüntetést érdemelt ki magának. Ötödikén éjszaka Batthyány Lajos öngyilkossági szándékkal felvágta ereit, a kést állítólag Károlyi István gyóntatójától kapta. Tettét hamarabb felfedezték, mint hogy elvérzett volna, de az akasztást így is főbelövésre kellett változtatni.

Károlyi Istvánra, miután már április eleje óta vizsgálati fogságban volt, másfél év börtön várt, melynek letöltésére

Theresienstadtba szállították. A Károlyi Istvánról idős korában készült emlékezések egy része megemlítette, hogy a súlyos büntetést Felix Schwarzenberg hercegnek köszönhette, ki ekkor osztrák miniszterelnök volt, s akivel Franciaországban a diplomáciai szolgálat éveiben barátságot kötöttek ugyan, ez az érzés azonban 1849 októberére szertefoszlott. Az értesülésnek lehetett valóságos alapja, hiszen maga Batthyány Lajosné írta le emlékezéseiben, hogy férje néhány évre terjedő büntetését Schwarzenberg módosította azzal, hogy majd a bíróság kérjen kegyelmet Ferenc Józseftől. Csakhogy ebben az időben a teljhatalommal felruházott Haynau kezében volt minden döntés, akit csupán a bosszúvágy hajtott.

A fegyverletétel után hamar felváltották a szabadságharc eszméihez hű adminisztráció embereit a császárhű hivatalnokok: szeptember 11-én Gaál Eduárd, Békés, Csongrád és Csanád megyék királyi főbiztosa értesítette a megyei biztosokat és Károlyi Lajost, hogy bátyjának a fenti megyékben fekvő birtokait zár alá kell venni a büntetés összegének kifizetéséig s zárgondokul Károlyi Lajos van kijelölve. Utóbbi azonban ekkor még Klapka fogságában volt, csak szeptember harmadik hetében szabadult s azonnal Pestre utazott, ahol igyekezett menteni a menthetőt: kierőltette az utolsó találkozást a volt miniszterelnök és felesége között. Közbenjárt Haynau-nál is idősebb testvére érdekében: a fennmaradt fogalmazványok szövege, a végső változat kialakulásának folyamata érdekes lenyomata az október 6-a utáni kételyeknek és félfelmeknek. Majd kérvényt intézett Gaál Eduárdhoz: a bátyjára kirótt büntetés összegének fedezésére a jövedelmeket növelni, a kiadásokat

pedig csökkenteni fogja, — viszont kéri a nélküle elkezdett, költséges összeírások leállítását, mivel az uradalmi tisztek avval már rendelkeznek. Ezután pedig ő utasította Burg Károlyt a fentiekre, de összeírás helyett csupán kimutatást kért. Mikor Károlyi István volt jobbágyai meghallották, hogy a szabadságharc eseményei miatt patrónusukat pénzbüntetésre ítélték, felajánlották, hogy összegyűjtik a hiányzó összeget: ezt egykori uruk meghatódottan utasította vissza. Ellenben ebben az időben megélnékültek az újpesti parcellázások, ez a jövedelem növelésének akaratát mutatja.

Károlyi Istvánnak a szabadságharcban való részvétele, inkább példaadásban és anyagi áldozatokban nyilvánult meg, mint a csatamezőn való vitézkedésben, de erre már kora miatt sem volt nagy lehetősége. Hogy azonban ezt a „büntetett” legalább olyan súlyosnak ítélték meg, mint a fegyveres ellenállást, azt a bécsi udvar, még egy, az adott helyzetben némileg humoros mellékbüntetése is bizonyítja: 1850 január elején ugyanis visszakérték a büntetését töltő Károlyi István kamaráskulcsát s az erről szóló oklevelet is, amit még az 1820-as években az Osztrák Birodalom diplomatájaként kapott. S bár a három testvér életét végül megkímélték a szembenálló erők, kedvező mérleg megvonására nem volt lehetőségük: István börtönben, György fehérvárcsurgói száműzetésben, s a hazai állapotokat látva Lajos is külföldre utazott, annak ellenére, hogy a fivérek közül ő állt legszorosabb kapcsolatban az udvari körökkel, s semmiféle közösséget nem vállalt az 1848-49-es eseményekkel. Mindezekért az ő jutalma is csupán annyi volt, hogy szabadon elutazhatott szülőföldjéről, ahol csak „tél van és csend és hó és halál.”

Dokumentumok

SZÉCHENYI ISTVÁN: NAPLÓ (Részlet)

1848. május 22.

Károlyi István egészen jókedvű.

KISHÍREK I.

GR. KÁROLYI ISTVÁNT - a belügyminister pestmegyei főispánnak fogja - mint értesülve vagyunk - ajánlani.

Helyes választás. Pestmegye közönsége ennek csak örvendezni fog. A gróf – értelmiségét s tiszta politikai jellemét véve – osztatlan népszerűsége számolhat.

MINISTERI RENDELET

A belügyminister előterjesztésére rendelem, a mint következik:

- 1.) Pest, Pilis, Solt vármegye helytartó-főispánjává Gr. Károlyi Istvánt nevezem ki.
- 2.) Jelen rendelet végrehajtásával a belügyminister bizatik meg.

Budapest, jun 15-én 1848.

István s. k.
nádor királyi helytartó

Szemere Bertalan
belügyminister

KOSSUTH LAJOS—MÉSZÁROS LÁZÁRNAK

Budapest, 1848. június 16.

A pénzügyi ministertől—Hadügyi Minister Mészáros Lázár urnak

Budán

Hadügyi Minister Mészáros Lázár urnak.

Gróf Károlyi István urnak honvédelmi nemes ajánlatára vonatkozó felterjesztését Pest megye közönségének, mint minister-úr hivatalos köréhez tartozót — van szerencsém ezennel teljes tisztelettel mellékletben áttenni.

Pénzügy minister ur meghagyatából

Rákóczy János
ministeri titoknok

BATTHYÁNY LAJOS—PEST MEGYE KÖZÖNSÉGÉNEK

Pest, 1848. június 16.

A megyének mult hó 31kén kelt hivatalos levele folytán, melyből tudtomra esett, hogy Érkövi Adolf úr Gróf Károlyi István nevében a középponti ajánlatok kezelési bizottmány előtt úgy nyilatkozott volna, hogy a netalán felállítandó lovasság - még pedig kizárólag Palota és Főth helységekben önkéntes vállalkozandók - számára száz darab lovat a megkívántató nyereg szerszámokkal felszerelve kárpótlás nélkül kiállítand - válaszolnom kell, hogy miután egy felől a magyar hadsereg mostani alkotása hadműveleti szempontból véve inkább gyalogság és tüzérség mint lovasságnak szaporítását igényli; másfelől pedig a lovasság felállítására szükséges tetemes költségek, az álladalom pénz tehetségein kívül esnek, e végett jelenleg semmi az állandó nemzetőrségi lovasokon kívül más csapatok nem állítandanak fel; azonban hálás köszönettel volna a haza és a ministerium gróf Károlyi István úr iránt, ha ezen nagy lelkű ajánlatát oda módosítaná hogy az ajánlott lovakat egy álgú telep felszereléséhez (6 álgú) melyhez a takarmány = lőszer = álgúszer és kovács szekerek elvontatására 64 erősebb alkatú előfogat ló és 36 nyereglo az altiszt és tüzérek számára megkívántatik, kiállítani sziveskednék mely esetben azok ide Pestre a honvéd tanács elnökének, minél előbb, habár részletenkint átadandók volnának.

TUDÓSÍTÁS PEST MEGYE HELYTARTÓ-FŐISPÁNJÁNAK HIVATALBALÉPÉSÉRŐL

Pest megyéből. Július 1-én 1848. Utolsó bizottmányi ülésünk mult hó 19-kén tartatott, s hogy tudósítással eddig késtem, oka az, mert — mint a magyar mondja — egy füst alatt a megválasztott követek névsorát is óhajtottam közleni.

Pestben, július 19-ke örömnép volt, melyen — nem úgy, mint eddig —, kevés volt a cikornya és pompa, de annál több az igaz, a valódi öröm. — Gr. Károlyi István helytartó főispán, elnöki székét foglalá el, s ez szülte az örömet, melyet minden megyei polgár sietett élvezni. Károlyi István egy arisztokrata, kit a sors minden előnyökkel halmozott, de kit az abszolutizmus cifrábnál cifrább színekbe öltöztetett minden csábjai sem bírtak leszédíteni az igaz hazafiúság ösvényéről. Ő az átalakulás dicső korszakát nem tűri, hanem szíve igaz örömeivel élvezi. Mit március 15-ke szült, az legforróbb hazafiúi vágyait elégté ki. S ily ember kellett, ki Pest megye élére állítván, vezérünk legyen. Károlyi István kineveztetése a nép bizodalmanak kifolyása, s áldás a belügyminiszterre, hogy a közóhajtnak megfelelni sietett. A beiktatás rövid, de nagyszerű volt; a régi idők nem ily alkalommal összehalmoztatni szokott aranyos ruhák gazdag zsinórzata helyett, a szemekből kilövellő igaz öröm sugarai csillogtak, mi emlékezetesebbé tette a napot, mintha az ország valamennyi aranyos ruhája pompázott volna.

Főjegyzőnknek a főispánhoz intézett, s ezáltal ismét az egybesereglettekhez mondott beszéde után napirendre térve a tanácskozás, a belügyminiszter levele olvastatott fel, melyben a környező veszedelmekre figyelmeztetvén, oda utasít, hogy nemzetőrségünkben minden percben útnak indítható 3 vagy 4 ezer embert tartsunk készen. Pest megye népe, kivéve néhány tót ajkú községeket, legnagyobb lelkesedéssel fogadta a nemzetőrség eszméjét, s ennek a legszigorúbban megfelelni is, hivatva érzi magát. Első alispánunk indítványára a Kecskemét, Körös s ceglédi fegyverekkel már ellátott nemzetőrség lesz felszólítandó, hogy köréből 1.500 tartson hadi lábbon, a többi 1.500 a Solti járásból kerüljön ki. — E részben másod alispánunk bízott meg, nem azért, hogy a nemzetőrséget az önfenntartás kötelességére lelkesítse, sőt inkább, hogy a felesleg számot az elindulástól visszatartsa, mert tisztviselőink jelentése szerint megyénk alsó vidékein nem 3 vagy 4, de 15.000 ember áll készen, alig várva, hogy szembeszállhasson az ellenséggel.

Pest megyében a nemzetőrség rendezése gyorsan halad, s ha a szükség kívánandja 27.000 (ennyi van a megyében, Budapestet kivéve) fegyverrel, s kaszákkal ellátott nemzetőr szálland a síkra.

E tárgy után Maros megye levele olvastatott, melyben megkeresi Pest megyét, hogy a Galíciából átcsapott württembergi huszárok megkegyelmeztetése tárgyában legyen a minisztériumnál közbenjáró. Igen jól tudja a bizottmány miként a subordinationak, — különösen ily körülmények közti — megvetése a legszomorúbb következményeket vonhatja maga után, de tudja egyszersmind, hogy a hazaszeretet kitörő nyilvánításából eredt kihágás némi beszámítást mindenesetre igényel; ugyanezért felirand a minisztériumhoz, s kinyilatkoztatandja, miképp hiszi és várja is, hogy a minisztérium e tárgyban oly intézkedéseket teend, melyek a haza várakozásának meg fognak felelni.

Fel levén szólítva a hadügyminiszter által, nemzetőrségünkhöz megkívántató őrnagy, parancsnoknak megyénk kebeléből leendő ajánlására, az ajánlottak közt első helyen áll főispánunk, ki is, miután ifjabb éveit a katonai pályán töltte, ez ajánlatot örömmel elfogadta. S így Károlyi István nem csak a megyei élet, hanem a csata mezején is vezértünk lesz s mi lelkesedve fogunk vívni, őseink árnyai lebegvén előttünk, kiket szinte főispánjaik vezetének a harcba.

Megkerestetni határozottatott a minisztérium, hogy Kecskemét, Kőrös és Cegléd városokkal, mindamellett, hogy rendezett tanáccsal bírnak, miután adminisztrációnális tekintetben mégis a megye alá rendelvek, ne levelezzen közvetlen, mert ebből a legnagyobb zavarok következhetnek.

Főispánunk indítványára meg fog kéretni a hadügyminiszter, hogy a nemzetőrségi fegyelmi szabályokat minél előbb bocsássa közre.

Ezek után több magán tárgyak kerülvén szőnyegre a több napig tartott bizottmányi ülésnek vége lőn. —

A követválasztások kezelésével megbízott központi választmány azon okból, nehogy egy egyén két kerületből is elválasztassék, a megyei 10 választókerületben két különböző napon rendelte tartani a választást; — és pedig m. hó 25-kén a váci, gedellői, szendrei, ráckevei és monori, 28-kán pedig abonyi, dabasi, vecsei, pataji és keceli kerületekben.

A választások következő eredményt szültek: Vácon felkiáltással Hajnik Pál (tisza jellemű erényes ember), Gedellőn 400 szavazat többséggel Fényes Elek ellen, Beniczki Ödön (csinos fiú, nagy arslán, politikai hitvallása ismeretlen), Sz.-Endrén Eckstein Rudolf főszolgabíró (derék és szorgalmas tisztviselő), Ráckeviden Nyári Pál első alispán, Monoron Patai József, Abonyban Teleki László (gyökeres radikálók, mind felkiáltással), Dabason Halász Bódi (táblabíró) Körmöczi Imre kanonok ellen szavazattöbbséggel, Vecsén Hajós József főjegyző (bízhatni benne), Patajon Szeles Lajos ügyvéd Nagy Ignác (de nem az író) ellen szavazattöbbséggel, Kecelen ugyanezen Nagy Ignác (ignota qualitas) Újvári László szolgabíró ellen.

KÁROLYI ISTVÁN—ISMERETLENNEK

Kapitány úr!

Dány helységben alakult nemzet-őrsereg nevében hozzám intézet felszólítása s személyem eránt viseltető bizodalma kellemesen meglepet; — jelentse önn ki megbizojainak: miként én örömmel fogadom zászlóm alá Dány helységnek nemzet őrseregét, de egyszersmint tudassa az illetőkkel: miként az nemzeti őrseregnek magasztos hivatásánál fogva, az törvények és katonai fegyelmi szabályok értelmét szigoruan megtartatni kívánom, — csak ezáltal érhetünk czélt, ez által felelhet meg az nemzeti őrsereg hivatásának és a haza várakozásainak!-

Kapitány úrnak szép tér nyújtatott a nemzet őrsereg körül magát kitüntetni, s nékem tökéletes reményem, miként ön századát nem sokára azon pontra álitandja, mellyet a haza érdeke önnitől kíván; —

Ez uttal a következő utasításaimat veszi kapitány úr:

1^{ör} A fegyelmi szabályak egy példányát azzal csatolom ide: miként azok tartalma az nemzeti őrsereggel mielőbb közöltessen. —

2^{ör} Hazánk mostani körülményei között nem lehetvén arra bizakodni, hogy a nemzetőrsereg fegyverekkel ellátassék, gondolkoznunk kellett. hogy a ne talán békövetkezheto esetekben az |: bel u[nd] kül :|ellenség varatlanul meg ne lepjen, ennek folytán zászlo allyam valamennyi századjaiban Kaszak készítését terveztem, mi el is fogadtatván, erre kapitány urat s általa az nemzetőrsereget is felszólítom, egy kasza példányt ez alkalommal küldök.-

3^{ör} A zászló aly egybevonását s ez alkalommal az zászló felszentelését folyó hó 30n Gödöllő mező várossában reggeli 10 órára határoztam, - ez alkalommal fog az felesketés az Isteni szolgálat megtartása után megtétetni. — Ezekre nézve tehát tessék kapitány úrnak az helybeli körülményekhez képest legczélszerűbb intézkedéseket tenni, és annak kivitelét szigoruan sikeresíteni. —

Foth Julius 22en 1848.

G K I

SZÉCHENYI ISTVÁN: NAPLÓ

(Részlet)

1848. augusztus 7.

Rémületes éjszaka. Ébren félrebeszéltem.

Gr Károlyi István 2000 emberrel le a szerbek ellen!

WESSELÉNYI MIKLÓS NYÍLT LEVELE KÁROLYI ISTVÁNHOZ

Pest, 1848. augusztus 8.

Halál vad keze tarolta le házi boldogságod legszebb virágait. Szívrepesztő keserv feldúlta kedélyedet s annak lő martaléka egészséged. Nyomorék lettél s pár éven át alig valál képes, addig erős és mozgékony, mankók segítségével vánszorogni. Átfuvallá világrészünket a szabadság szelleme, megrázta az önkény és rabság gőztorlatai alpesit. Honunk is új életre riada. De gonoszság nem akará, hogy békében élvezhessük az új életünket. Butaságot s ellenszenveket felhasználó ármány fegyverrel támadta meg. A megtámadt hon minden hű fiát segítségére hívá fel. Te érteni tudád s akarád a felhívás szent szavát. Áthatott téged a szabadság s nemzeti érzet villanyos ereje s bizonyására annak, hogy jóra termett kebelre a szabadság ügye minő varázserőt gyakorol s hogy a megtámadt hon védelmére hívó szó igaz magyarnak a halottakat álmaikból felrázó végtrombita harsogáéhoz hasonló hatással bír. Veled csuda történt. Elvetéd mankóidat s kardot ragadtál: szabadság s honszeretet bűvös ereje képessé tett rég nyugvó paripád hátán élére állani általad lelkesített zászlóaljadnak. Zászlód alá állítá dicső példád házad s gazdaságod hivatalnokait: mindkét fiad kísér, a kisebbiket azon boldogságban részesíted, hogy még zsenge korában hőskeblű atyja oldala mellett édes hona szent ügyéért fegyverrel küzdhesse.

Boldog te, hogy így és ily célra mehess. Üdvezel téged s áldását mondja rád egy régi barátod a gyámoltalan tehetlenség azon éjjeléből, melybe sorsa bilincselve tartja. Évek óta csendesesen tűröm a keserves nélkülözések halmazát, zúgolódást, mint vétkest s gyalázót kerültem, de kitör az most azon sóhajjal, hogy bár a világnak csak annyi sugara hatna éjjemen át, mely képessé tenne menni honomért, ha nem sikerrel vívni s győzni, de legalább annak használva halni meg.

Nállam százszor boldogabb barátom! Szép példád hasson honosinkra tündérerővel, ne legyen vén, ne ifjú, ki henyélve nézte, hogy honát ellenség dúlja, véreit öldösi; lássa minden azt, hogy most városban járdát taposni vagy faluhelyt gyönyöreinek s még gazdaságának is élni bűn is, szégyen is, mert minden, ki nem teljes nyomorék, kit hona iránti szent kötelesség nem lánczol helyéhez, s itt vagy másutt lézeng, bár legyen az nagy úr vagy szegény, megérdemli, hogy újjal mutassanak reá, mint gyávára s kötelességről elfelejtkezettre.

Wesselényi Miklós.

SZÉCHENYI ISTVÁN: NAPLÓ

(Részlet)

1848. Augusztus 26.

Már e pillanatban megkezdtek a támadást a szerbek a szekereikkel...látom futni a magyarokat; Károlyi István és társai elfogva...a reguláris csapatokat szétszóródva...talán az ellenséghez átállva...!

KÁROLYI ISTVÁN—A HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYNAK

Fót, 1848. október 23.

Alólirott ezennel bizonyoságot teszek arról, miként Jausz Albert úr a pártütő rácok elleni háboruzás alkalmával, mint Vátzi nemzetőrségi százados úgy a reábizott csapat, célszerű begyakorlása és fegyelme tartása körül, - <ugy> mint a minden esetekben tanúsított jó példaadás által magát annyira kitüntette éppen, miszerint őt, <mint> ki különben is katonai szolgálatban szerzett ismereteinél fogva szakértő egyén, nem csak fennebbi tekintetekből, de különösen az augusztus 19(?)^{kén} <történt> SzTamási ostromnál ugyancsak a SzTamási szőlőkben történt ?tirozás alkalmával fényesen bebizonyított rendithetlen bátorságánál fogva, mint a t. honvédi bizotmány <figyelmére> pártfogására érdemest bárkinek is bizton ajánlhatom s ezennel ajánlani kedves kötelességemnek ismerem.

KÁROLYI ISTVÁN—ÉRKÖVY ADOLFNAK

Fót, 1848. október 29.

Különös öröömre, s meglepedésemre szolgál arról értesülni, hogy alföldi uradalmam gazdatisztjei, s családjai olly jelentékeny számmal mentek az aradi táborba. Kísérje szerencse minden lépteiket!

Mi a pártütő ráczok ellen megindított Szegváriak részére felügyelő úr által történt 200. d. kenyér és 100. ? szalonnának kiosztását illeti, ezt ezennel jóváhagyom, - s általában nem kívánom, hogy a táborban álló cselédek számára kiadatni kellő élelmiszerek bérükbe számítassanak, sőt meddig az istentelenül elárult Haza körülményei ott létüket szükségelik, ezután is felügyelő úr gondoskodjék ellátásukról, minden nékiek teendő beszámítás nélkül.

Nem titkolhatom el egyszersmind ez úttal a feletti öröömöt, hogy felügyelő urnak a fentebbiekre vonatkozó nézetei az enyimekével találkoztak, s mivel meggyőződve vagyok, hogy az illetők fellelkesítésében önnek főérdeme van, tökéletes meglepedésemet jelentem ki azon igen helyes eljárás eránt, melyet ön e dolog körül ismert jó tapintatánál fogva tanusított.

Kelt mint fent

G K I

FELHÍVÁS

Minthogy az ellenség, mely a magyar nemzetet irtóháborúval fenyegeti, oly nagyszámú lovassággal bír, hogy ez a mi vitéz huszárjaink számát többezerrel meghaladja, e végett az Országos Honvédelmi Bizottmány elhatározta, hogy azonnal több huszárezredek állíttassanak fel, nevezetesen a 16-dik huszárezrednek magából Pest megyéből leendő alakítását, és vezérletét e megye lelkes főispánja, gr. Károlyi István úr hazafiúi buzgósággal magára vállalta, s e végett jelenleg városunkban megjelent; ugyanezért az ő nevében felszólíttatnak mindazon polgárok, kik a veszedelemmel fenyegetett hazát, mint lovas vitézek szolgálni hajlandók, hogy magukat jelentsék be, — a feltételek e következők:

1-ször. A vállalkozó csak a háború végéig kötelezi magát szolgálatra.

2-szor. Fegyvert s lovat ad az ország, úgy, hogy akinek lova van és saját lován áll ki, annak árában kap 300 váltóforintot és a lószerszámhoz zablát, akinek lova nincs, lóvételre szinte 300 váltóforintot kap, de a lónak haszonvehetőnek és szolgálatra alkalmasnak kell lenni, s ezt a helyben a végett kinevezendő bizottmány fogja megítélni: háború végével a ló, kinek-kinek sajátja marad.

3-szor. Ruházatot és nyeregszerszámokat jelenleg ki-ki maga fog szerezni, úgy, hogy a módosak ezt saját költségükön állítják ki, a szegényebbek pedig felsegíttetni fognak az olyan vagyonosb polgárok által, kik maguk személyesen el nem mennek, vagy a fegyverviselésre tehetetlenek; ezen ruházat azonban kevésbe kerül, ugyanis amint a szemlére kiállítandó példány mutatja; áll az egy magosass fekete báránybőr süvegből veres tollal, setétkék újjas felöltő, melyet a most szokásban lévő újjasból kevés pótlékkal ki lehet állítani, veres zsinórral és fekete bárányprémmel, téli bélésre, szürke nadrág bőrrrel borítva; de ha időközben az öltözet elviseltetik, azt is az álladalom fogja helyreállítani.

4-szer. Aki maga személyesen ki nem áll, de alkalmas lova vagy, tartozik azt az árának lefizetése mellett általadni.

5-ször. A vállalkozók naponként nyolc pengő krajcár rendes fizetést húznak azon naptól, melyen felcsapnak; a tiszték és altiszték fokoként úgy díjaztatnak, mint a rendes hadseregnél.

6-szor. Háború végével, he ezen hadsereg feloszlatatnék, aki még további szolgálatra hajlandó leszen, ugyanazon rangban a rendes hadseregnél felvétetni fog; akik pedig elnyomorodnak, vagy veszélyes sebbe esnek, holtuk napjáig az ország által nyugdíjjal elláttatni fognak.

Fel tehát Kecskemét lelkes fiai! ne várjuk hazánk keblébe ellenségeinket, hanem öseink dicső példáját követve, mutassuk meg édes hazánknak, döllyfős ellenségeinknek, és az egész világnak, hogy a magyar, ha felkél, meggyőzhetetlen.

Fel! Fel! lóra és fegyverre!

Kelt Kecskeméten, november 8-kán 1848.

Csányi János
főbíró.

AZ ORSZÁGOS HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY—GROF KÁROLYI ISTVÁN PESTMEGYEI FŐISPÁNNAK.

2.775 Sz/E.

Bizottmányi tag Nyáry Pál eléadá önnek a felállítandó 1.800 főnyi lovas sereg iránti hazafias ajánlatát.

A hazára ez időben nehezült viszontagságok közepette nem nyújthat szerencsés kiemelkedésünkre misem biztosabb

reményt, mint az olly hazafias áldozatkézség, mellyel ön, ki a hazának békés napjaiban szerény magányba vonulva élt, a vész első napján daczára testi szenvedéseinek, síkra szállt polgári s katonai pályán egyiránt megkísérlette hazájának megmentésében előljárni, s most is felhasználva megyéje fiainak lelkesedésre kész buzgóságát illy nevezetes erő kiállításában fáradozik.

Midőn ezért a nemzet nevében elismerő teljes méltánlásunkat kifejezzük, úgy hisszük, hazánknek teszünk vele szolgálatot, ha önt ezen sereg vezényletére ezredesi minőségben felhívjuk.

Kijelentve, miszerént mi minden feltételeket, mellyeket ön egyedül a sereg tekintetében ajánlatához kötött, örömmel elfogadjuk, utasítottuk a pénzügyministeriumot, miszerént a kiállítandó sereg költségeinek fedezésére megkivántató 250 ezer pftot a szükségelt részletekben önnel egyetértve fizettesse ki. Egyúttal felhívuk a hadügyministert is, miszerint az ajánlott tisztek kinevezését tegye meg, egyszersmind a seregnek mielőbbi rendezésére önnel egyetértve több tiszteket a már szolgálatban levő ezredekől helyezzen át ezen felállítandó lovas-csaphoz.

Fogadja ön még egyszer őszinte méltánlásunkat, és hazafi üdvözlétünket.

Pesten novembr 12. 1848.

az országos honvédelmi bizottmány

Kossuth Lajos

elnök

KÁROLYI ISTVÁN—AZ ORSZÁGOS HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYNAK

[Fót, 1848. november 13.]

Mélyen tisztelt honvédi bizottmány!

A bizalom, melly szerint a tisztelt honvédi bizottmány engemet a felállítandó Pest megyei lovas csapat vezényletére ezredesi minőségben fölhívni méltóztatott, mondhatlanul drága erekleve nekem s midőn ezért ezennel hálaköszönetet mondok <szent fogadást teszek egyszersmind, hogy e magas bizalomnak erőmhöz képest megfelelni fő törekvésem leend.> |: egyszersmind igen szerencsésnek vallom magamat, hogy kedves hazámnak, mellynek függetlenségéért, ha kell, életemet, s mindenemet feláldozni kész vagyok, hasznos szolgálatot lenni bő alkalmam leend, s ezért :|

De nem mulaszthatom el ez úttal azt is kijelenteni, miszerint azt mit én ajánlatom által tettem, nem áldozatnak, hanem pusztá hazafiúi kötelességnek tekinthetem egyedül; — imádozt felséges hazám tön olly helyzetbe, hogy ezt tehessen, a hazától nyertem, mivel birok s így csak a hon iránti tartozásomat rovom le midőn azt, mit nélkülözni lehet és jelen súlyos körülmények közt minden becsületes honpolgárnak nélkülözni tudni kötelesség, elárult szegény hazám védelmére fordíthatni szerencsés vagyok.

Egyéberánt <magamat> hazafias szeretetükbe ajánlottan, nékem felette drága bizalmukat továbbra is kikérve vagyok a t. honvédi bizottmánynak alázatos szolgálója

A PEST MEGYEI HUSZÁR EZRED ÁLAKÍTÁSÁVAL MEGBIZOTT VÁLASZTMÁNYOKNAK KIADOTT UTASÍTÁS

1^{ör} Az önkéntesen beálló háboru végéig szolgál, ha azonban illetén önkénytesekből a szükségeltt ujonczok száma ki nem telnék, az ország törvénye értelmében megtett összeírás szerint sorshuzás uttyán fog a kellő szám kiállítatni, ezen ujonczok négy évig kötelesek katonáskodni.

2^{ör} Akik az ezredben állanak, és magok gondoskodnak lorol a lo háboru végével sajátjuk marad; megjegyeztetvén hogy a lo árát meg halado pénz öszveg, a felszerelésre lesz fordítandó, és ez egy külön pénztárba jő, a ló azomban 120 pengőftnál drágább ne legyen,- miután pedig tapasztaltatott, hogy kiváltképpen a nagyobb községek, önkéntes adakozás uttyán hazafiúi lelkesedésből a szebényebb sorsuak felszereléséhez járulni ajánlkoztak, ezen adományok és a fent érintett pénztárba tétetvén s felszerelésre fognak fordíttatni,- azon ujonczok azonban kik magok számára sem kerítettek, s kiknek e szerint a bizottmány, vagy az ezred alakító választmánya által szervett lovak fognak kiadatni, ezen lovak háboru végével az állodalom tulajdonai lesznek,- ugy azon legények lovai is, kik sors huzás uttyán állíttattak - s kik e szerint katonáskodni kötelesek, az álladalom sajátjai maradnak.

3^{ör} A felszerelés a ló árának 120 pengőftig értett feleslegéből s hazafiúi ajánlatokból keletkezett pénzen, s ha ebből nem telnék, szinte az álladalom költségén fog eszközöltetni.

4^{er} A kellő csin, s egyenlőség tekintetéből az öszves legénység felszereléséről, egy e végre kinevezendő bizottmány

gondoskodandik, s egy ha találkoznék ki magát saját költségén felszerelni ohajtáná, ezt csak a bizotmány bele egyezésével s e a meg határozott mintához alkalmazkodva teendő

5. Addig még a kellő számmal meg alakult első had osztály |: divisio |: tökéletesen el nem készülend, a másik had osztály nem fog alakittatni, ehhez képpst addig még az ujonczok száma a 400at meg nem üti, minyajan Nagykátára, mint a had osztályok alakítási helyére fognak szálásoltatni, az ez után beállott egyének a 400 számig szinte Nagykátára küldetnek, olly formán, hogy a Nagykátán már megalakult s helyből ki mozdított had osztált ugyan ott, a másik alakulásba levő had osztály fogja felváltani s így tovább - még a négy hadosztály, vagyis az egész ezred egészen meg nem alakuland. -

Czeglédén november 17én 1848.

Pestmegyei főispán és huszárezredes

Gr. Károlyi István.

KOSSUTH LAJOS—MÉSZÁROS LÁZÁRNAK

Pest, 1848. november 21.

Gr. Károlyi István ezredes és főispán úrnak áldozat készségéből alakulásban lévő huszár ezred minél előbbi kiállíthatása és felszerelhetése végett Gr. Ezredes úrnak személyesen tett előterjesztése szerint multhatatlanul szükséges lévén Salamon Eleknek alezredessé, Pálinkás Sámuel őrnaggyá, Vosztricz és Szeif Lajosnak kapitányokká kineveztetésük - annál fogva ezennel hivatalosan felhívom a hadügy ministeriumot, hogy a fennebb megnevezett urakat *még ma* kinevezni s kinevezési okirataikat aláírás végett hozzám megküldeni ne terhelteessék. Mit okvetlenül elvárok, mert az ezred alakítása különben hátra maradást szenved.

A NAGYKÖRÖSI FÖLSZERELŐ BIZOTTMÁNY—KÁROLYI ISTVÁNNAK

Nagykörös, 1848. november 21.

Méltóságos Gróf! s Ezredes Úr!

A pest megyei huszár ezred fölszerelésére kiküldött Nagy Körösi bizottmány, a neki kiadott utasítás 2^{ik} pontjának ezen szakaszát: azon ujonczok azonban kik magok számára lovat nem kerítettek, s kiknek e szerint a bizottmány, vagy az ezred alakító választmány által szerzett lovak fognak kiadatni, ezen lovak a háború végével az álladalom tulajdonai lesznek. - nagy megütközéssel vette: mert a toborzás megnyitásakor ezen kedvező feltétel lévén közhírré téve; a haza szereteten kívül ez is serkentette ifjainkat az ujonczok közé állásra, s valóban ezen föltétel alatt is állottak be, melly föltétel ha vissza vonatnék, csalatott ifjaink bizonyosan jogosan vissza léptetnének, s a foglalkozó bizottmány is - illy ígérekkel járván el megbízásában, ha az ajánlott pénz összeg némelyektől megtagadtatnék, nem csak hogy nem kényszeríthetné őket a maradásra, hanem maga is kéntelen lemondani, mivel könnyen csalárdsággal vádoltathatnék.-

Azért alázattal s teljes bizalommal kéri a választmány nagy Méltóságodat, méltóztassék az írt utasítással említett czikkét a szerint módosítani: azon ujonczoknak azonban kik magok lovat nem kerítettek vagy a bizottmány által nem kerítettek, az ezred alakító választmány által szerzett lovak fognak adatni s azt annyival is inkább, mivel még a lovat nem szerzett ifjak a bizottmányt kérték meg lószerezésre, mit Nagy Méltóságod is méltóztatott helybe hagyni.-

Melly kérésünk teljesítését annyival is inkább reményljük, mivel már Nagy Méltóságod az Abonyi bizottmány hasonló kérését méltóztatott meg adni.

Kik egyébiránt teljes tisztelettel vagyunk Méltóságodnak

tisztelői
a fölszerelő bizottmány

KÁROLYI ISTVÁN—A HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYNAK

Pest, 1848. november 23.

Mélyen tisztelt honvédelmi bizotmány!

Egy alakítandó lovas ezred <felállítására> iránt tett ajánlatom<at> méltánylattel fogadtatván a t. honvédi bizotmány által, miután az erre vonatkozólag kelt határozat nyomán a tisztikar felterjesztésére is felhivattam, legszentebb hazafiú kötelességemnek <hittem> hívén e magas bizalomnak lehetőleg megfelelően olly egyéneket ajánlani fel, kikről meggyőződve

vagyok, hogy jó és rossz napokban egyaránt rendületlen hűséggel védelmezendik istentelenül elárult hazánk szent ügyét, s mivel jelen nyomasztó körülményeink között, hol minden hejen árulással találkozunk, érzém a felelősséget, <melly mindenben az újabb felterjesztendő> melly az illető tiszti egyének általam <történt> leendő ajánlása által reám nehezül, múltni hagytam az üdőt, hogy szigorú körütekintéssel választhassam meg az embereket, kiknek kezébe teendém azon ügy elősegállítását, mellynél igazságosabbat nem mutathat fel a világtörténet, s így ezen alapelv nyomán indulva csak most lehetek szerencsés a m. t. h. bizottmánynak /. alatt felterjeszteni a pestmegyei huszárezred <sas> <hitem> minden alakoskodástól s veszélyes iránytól mentt, s mondhatom tisztán magyar érzelmű tisztikarát |: mely<nek egy> részben harczedzett férfiakból, szolgálatban lévő <kedves> sorkatonákból, és <már> az ellenséggel már mérkőzött nemzetőrökből áll, :| honfiúi bizalommal kérvén a t. h. bizottmányt, hogy ezeket <megerősíteni> kinevezni méltóztassék. |: különös<en> betses> figyelmük <be ajánlván> esedezve az általam t. őrnaggyá ajánlott Szilassy György<öt> iránt, ki az ezred megalakítása körül oly sikerdúsan fáradozék.

G. Károlyi István

KÁROLYI ISTVÁN—AZ ORSZÁGOS HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYNAK

Pest, 1848. november 28.

Mélyen tisztelt honvédelmi bizottmány!

Hiteles kútfökből arról értesülvén, hogy az általam felterjesztett pest megyei huszár ezred tiszti karának név jegyzékében az ezeket kinevezendő had ügy ministerség által jelentékeny változás tétetett; miután a tisztelt honvédelmi bizottmány nekem felette becses bizalmából az illető tiszti egyének kijeletésére fölhivattam, de még inkább azon okból: hogy tiszta honfiúi érzelmű egyénekből óhajtom az egészen újdön született ezrednek tisztikarát megalakítani, nem fogja a tisztelt honvédelmi bizottmány szerénnyelenséggnek tekinteni ha azon hazafiúi kérelemmel állok elő, hogy a megváltoztatott tiszti név jegyzéket vélem közölni méltóztassék, miszerint erre nézve mint ezen ezrednek szeretett hazám és nemzetem előtt is felelős ezredese ne talán lehető észrevételeimet megtehessem. -

G. K. I.

KÁROLYI ISTVÁN—A HADÜGYMINISZTERIUMNAK

Pest, 1848. december 8.

Tisztelt hadügyministerium!

A 16^{ik} számú huszárezred alakulási helyén Nagykátán midön a hadügyminister úr által kinevezett tisztikar köztudomásra jött, némely tán reményükben csalódott egyének bujtogatása következtében a legénység olly vakmerőségre vetemedett, hogy kijelentve azt, miszerint ők illy tiszték alatt nem szolgálnak előbb az ott megjelent Szilassy őrnagy, Thuránszky [?]s B. Tháday [?] százados urakal lóháton mintegy üzőbe vette, s csak a most nevezettek éberségének tulajdonítható, hogy a dolognak komolyabb következménye nem lett.- Később pedig ugyan ezen fellázadt legények Czeglédre, Körösre és több helyekre szöktek az álladalomtúl nyert lovakat is elvívén magokkal, hivatalosan megkeresem tehát a hadügyministeriumot: hogy addig is, míg az ezrednek rendes hadügyésze leend, ideiglenesen, és a botrány további fejlődésének megakadályozása végett rögtön egy hadügyért NKátára kiküldeni méltóztassék, hogy a szükséges visgákat megejtetvén a bűnösök érdemük szerint lakoljanak.

KÁROLYI ISTVÁN—A HADÜGYMINISZTERIUMNAK

Budapest, 1848. december 13.

Minden hadseregnek éltető lelke az egyetértés, s hol ez felbomlik, veszve van az ügy, mellyet illy hadsereg támogat;- e vezérelvből kiindulva kéntelen vagyok előterjeszteni: miként az ezred alakulási helyén NagyKátán múlt hó folytában elkövetett botrány alkalmával, midön ti: a hadügyminister úr által kinevezett tisztikar közzétételekor a legénység bujtogatás által annyira tévútra vezetettett, hogy állítólag német tiszték alatt szolgálni nem akarván, álladalmi lovakon születése helyére megszökött. Pálincás Samu őrnagy úr, ki a körülmények helyes felfogása, s jó tapintattal irányzott fellépés által s dolgot talán oda vihette volna, hogy a bűntény nem úgy követtessék el, miként az elkövetettett, kétségtelen bizonyítványát adá annak, hogy a legénység kormányzására nem bír kellő tapintattal;- de különben is az ott megjelent tiszturakat, sértő és őket jellemükben gyanúsítgató kifejezései által annyira elkeseríté, miszerint ezek véle örömet szolgálni nem fognak, - ehez képest oda járulok

kérelmemmel, hogy az ezredben annyira szükséges egyetértés helyreállítása tekintetéből őrnagy urat máshová alkalmazni méltóztassék. Továbbá

Andreae százados urat, ki magyarul nem tudván képes nem leendő a tisztán magyar ajkú legénységet oktatni, s vezényleni, már csak a tekintetből is, mert a fenemlített büntényt leginkább a német tiszték alatti szolgálattól való vonakodás idézte elő, szinte más helyt alkalmaztatni; | s helyébe Tzigler 9^{ik} huszár ezred főhadnagyot kinevezni :| végre

G. Károlyi Sándor 13^{ik} honvédszászlóaljbeli hadnagyot hadnagyi minőségben ezredemhez áttétetni kérem.

MÁTRAY GÁBOR: NAPLÓ

(Részletek)

Januarius 9-én

[...] Ma híresztelik, hogy gróf Batthyány Lajos, gróf Károlyi István, Deák Ferenc (erről mások ellenkezőt mondanak) és gróf Andrássy Gyula elfogattak.

Januarius 19-ki hírek

[...] Pesttel szomszédos Rákospalota tele van császári katonákkal, úgyhogy egy-egy házban 20 ember is van, kik helyszüke miatt éjjel le sem feketnek, hanem csak ülve alszanak.

Április 4-kén

[...] Úgy beszélnek, hogy gróf Károlyi István[t] tegnap vitték fogva Budára. Némelyek szerint a Budán volt statusfoglyok nagy része már Pozsonyba küldetett.

Április 10-kén.

A magyar seregek Rákospalotát, Káposztás Megyert, és az itteni szigeteket már tegnap elfoglalták.

Április 11-kén.

Mai napon több ízbeli rövid összecsapások történtek Csömör, Fót és Palota közötti téreken.

Április 12-kén

[...] Beszélék, hogy Cinkota, Fót, Dunakesz vidékén magyarok vannak [...]

Április 23-kán

[...] Reggel Budáról kocsikon (lovas és ökrös szekereken) Promontor felé vitettek el katonakíséret mellett a statusfoglyok. Ezek között volt gróf Károlyi István Pest megyei főispán (saját hintójában, György testvére és ennek nejétől kísérve) és Szilágy István pesti gombkötő egyedül ülve egy ökrös szekeren. Leghátul ment Kosálko pesti ügyvéd, egyik tagja a vizsgáló központi biztossághoz.

Május 7-kén

[...] Igen sok ember hordozkodik e Pestről, de kivált a zsidók. A káposztás megyeri, palotai vasút indóházi épületek, palotai, fóti, mogyoródi, péceli, sat. szomszéd helybeli házak tele vannak pesti vándorokkal [...]

Július 12-kén

A fóti levélposta ma azon hírt hozta, hogy az oroszok tegnap délután Gödöllőről Fótra izentek zabért és szénáért.

Július 13-kán.

Az orosz előőrsök tegnap már Rákospalotán is száguldoztak és tudakozák, merre van a magyar sereg.

Július 17-kén

[...] Rákospalotán tegnap a Rákoson tanyázott osztrákok requirálgtak, a bírót elfogták és a szántóföldeken learatott és künnfekvő gabonakereszteket (képeket) széthordani, elrablani kezdték, mi okból a falu népe seregestől kiment a földekre, hogy a képeket behordhassa. [...] Palotán túl a káposztásmegyeri szőlőházakból ugyanazon osztrákok hasonlólag, mi nekik tetszett, elhordották.

Július 18-kán

[...] Biztos hírek szerint 3 nap előtt osztrákok Új Pesten (Káposztás Megyeren), ezek minden házat, a szőleinkben levő présházakat is kikutatták, és hol fegyvereket, nemzeti zászlókat leltek, magukkal vitték.

Július 22-kén

[...] Palotáról is elmentek a császári katonák, de előbb házról házra jártak, és mindenütt a lisztet, vaját, zsírt, szalonnát elvitték, ezen túl minden háznak kellett számukra két kenyert sütni és az egész faluból kellett nekik 6 ökröt adni. Ha ez még sokáig így tart, mi lesz szegény hazánkból és népéből? [...] Orosz katonák a káposztásmegyeri szőlőkben [...] az oroszok szolgálatára kirendelt parasztok lovait leöldösték, a parasztokra fegyverrel támadtak.

KÁROLYI ISTVÁN IGAZOLÓ JELENTÉSE

Nagytekintélyű császári és királyi honvédelmi-politikai Központi Bizottságnak

Budára

Nagytekintélyű császári-királyi honvédelmi-politikai Központi Bizottság!

A részemre e hó 8-án érkezett felszólítás értelmében tisztelettel előadom a nagytekintélyű császári-királyi Központi Bizottságnak a következőket az elmúlt időszak folyamán tanúsított magatartásomról meglehetősen rövidséggel, de teljes hűséggel és nyíltsággal.

Bár nem lehet az én feladatom, hogy a márciusi napok váratlan, és óriási megmozdulását, s ezáltal az egész országban többé-kevésbé mindenkinél jelentkező megrázkódtatását Önök előtt teljes terjedelmében vázoljam, de magamra nézve annyit meg kell említenem, hogy én a csendes, vidéki magányomban, ahol családi körben kötelességeimnek és emlékeimnek éltem, nem maradtam érintetlen a beköszöntött események forgatagától.

Először minden, ami körülöttünk történt, hihetetlennek, szinte egy álomtörténethez hasonlónak tűnt, de hamarosan, mikor az emberek felocsúdtak a meglepetésből, - mikor látták, hogy ezek a röviddel ezelőtt még alig sejtett változások, amelyek az ország intézményét egészen az alapokig támadták, országgyűlési határozat útján törvénné emelkedtek, és amelyeket Őfelsége szentesített, kötelezve érezték magukat, hogy az új törvényes rendet, az előidézett hatalmas áldozatok ellenére annál inkább betartsák, mert csak ezen a módon lehetett reménykedni a mindenekfelett szükséges nyugalom és béke elérésében, - másrészt pedig a váratlan és nyomasztó hatású vagyoni veszteségek pótlásában vagy megmentésében, már ami még menthető volt.

Igen, bizonyosan, - nyugalom, béke és rend, becsületes érzelmek és őszinte igyekezet, nyílt ragaszkodás a főméltóságú uralkodóházhoz, - és nem kevésbé lojális, baráti kötődés a többoldalról fenyegetett össz-monarchiához, - ez tette mindenütt szükségessé, hogy az új intézmények célszerű fejlődésével a kívánt szerencse és boldogulás jöjjön létre, - nem pedig szerencsétlenség és romlás. Ezt gondoltam, ezt hittem, - s ez azóta még jobban mint azelőtt szilárd meggyőződéssé vált bennem.

Az elmondottakból és a következőkben tárgyalandókból világossá válik, hogy engem, aki fiatalkorom óta sem hajlandóságot, sem elhivatottságot nem éreztem, hogy közügyek irányításában résztvegyek, - engem, aki évek óta levertséggel és testi panaszokkal küszködtem, visszavonultságomból miért ragadtak ki.

Az új törvények ugyanis elrendelték a nemzeti gárda felállítását. Hogy ezt a szokatlan és nálunk eddig ismeretlen intézkedést némiképp támogassam, le kellett csillapítanom a vidék népének félelmét és bátortalanságát, jobbágyaimat a mai napig erre biztatom, fel kellett világosítanom az embereket ennek az intézménynek a céljáról és rendeltetéséről, - szóval és tettel támogatnom kellett őket.

Ez a természetes, az akkori viszonyok között bizonyosan elkerülhetetlen részvétel kapcsolatba hozott a megyei hatósággal. Érdemesnek és alkalmasnak találtak, betegeskedésemet figyelmen kívül hagyva, hogy a megyei gárda őrnagyi tisztét betöltsem, aminek akkor az lett ismét a következménye, hogy gyakrabban kellett látogatnom a megyei tanácskozásokat. Hamarosan bizalmat és összeköttetéseket szereztem: igen, rövid idő múlva a publikumból többen annak a kívánságnak adtak hangot, hogy engemet Pest megye főispáni adminisztrátorává emeljenek. Az esedékes indítvány, hogy én kormányozzak, valóban megtörtént, s én elvállaltam a tisztséget, - nem mintha erre a hivatalra annyira törekedtem volna, mintha nem tartottam volna másokat inkább alkalmasnak a tisztségre, hanem a bizalmat, mellyel így találkoztam, úgy tekintettem, mint aki többre hivatott, s hogy tegyek néhány jó dolgot, hassak abban a tiszta alapértelemben és azzal az erővel, hogy nekem királyom és hazám elválaszthatatlan fogalom: következésképpen, ha én az egyiknek hűségesen és megbízhatóan szolgálok, ha én uram és királyom javát segítem, akkor hazám legjobb sorsáért dolgozom, továbbá, hogy Őcsászári Fensége, a helytartó-főherceg, s ugyanúgy Őfelsége minisztériumának közelében tevékenykedjek. - S valójában bármily kevés és jelentéktelen lehet is az, amely igazgatásom alatt létrejött, de nyugodt lekiismerettel állíthatom ember és isten előtt, hogy előljáróságom alatt semmi olyat nem határoztunk, ami miatt pirulnom kellene.

De sajnos igen hamar eljött hozzánk a nyugtalanság, sanyarúság, szerencsétlenség időszaka, s nehéz felhőkkel és sötétséggel vonult végig hazánkon. A Duna alsó szakaszán levő zavargások napról napra nagyobb lázadássá nőttek, s pusztítottak országot és embert a polgárháború minden borzalmával. A szorult helyzetben levő nép és a résztvevő megyék jajkiáltása és segítségkérése egyre sürgetőbben hangzott, egészen a kétségbeesésig. - A megismételt legfelsőbb parancsok, a kormányzat beavatkozása és az ehhez alkalmazott katonai hatalom nem voltak képesek arra, hogy megszüntessék a bajt. - Akkor elhatározták, a lázadás további elterjedését mégis valamiképp megakadályozandó, mozgósítják a szomszédos területek nemzeti gárdáit és leküldik őket. Ilyen felhívás érkezett Pest megyébe is. Én voltam ott az adminisztrátor, én voltam a gárda őrnagya, s polgártársaim bizalmát élveztem. Számomra ismert volt, hogy mennyire, ill. tulajdonképpen mily kevésbé képzetek és fegyverezettek azok, akiknek a háború színhelyére kell utazniuk, azt hittem és gondoltam, ha ezzel a néppel csak néhány dolgot is el kell érni abból, amit célul tűztek ki, ez csak példaadással és barátságos buzdítással történhet. Ezért elhatároztam,

hogy személyesen kísérem el őket. Azért tettem, hogy befolyással az esetleges kihágásokat megakadályozzam, és a csapatot lehetőleg végig jó hangulatban együtt tartsam. Ez a cselekedet, remélem, nem róható fel terhemre, mivel én a dolgok akkori állása szerint helyesen és legjobb szándékkal cselekedtem, és a kivezényelt megyei gárdát az odarendelt császári és királyi katonai parancsnok vezetése alá állítottam.

Mialatt én az utasításnak megfelelően a kérdéses sereggel néhány hetet Verbásznál táboroztam, megelégedettséggel töltött el ugyan, hogy a csapatban nem uralkodott el a fegyelmezetlenség, - amit mindenesetre anélkül, hogy ezzel magamnak nagy érdemet akarnék szerezni, kitartó jelenlétemnek köszönhetek, mégis ugyanakkor arra a meggyőződésre jutottam, hogy nem csak tökéletesen haszontalan a fegyelmezetlen, a fegyverforgatásban járatlan népet, amelynek alig volt fogalma arról, hogy mit kellene tenni, ilyen jelentős költségekkel és idővesztéssel a megszokott földműveléstől és családi tűzhelytől távoltartani, hanem az embereknek ezenkívül alkalma van ebben az állapotba a felbomlása és olyan életmód megszokására, amelyből előbb vagy utóbb sokkal rosszabb származhat. Ezért ébredt fel bennem akkoriban a gondolat, hogy a nemzeti gárdák mozgósítása helyett jobb és célravezetőbb lenne szabadcsapatok felállítása, - ezeket megbízható és a katonai szolgálatban némileg jártas előljárók parancsnoksága alá kell állítani, megfelelően kiképezni és soraikban vasfegyelmet tartani: ezt a csapatot különösen annak a vidéknek megfelelően, - figyelembe véve a sík talajt és a teljesítendő gyors szolgálatot - kellene felszerelni, egy gyorsan mozgatható lovas hadtestet létrehozni.

Mikor ezek után hazatértem, a fent említett okok miatt ezen expedíció sikertelenségét, és következésképp a nemzeti gárda minden hasonló vállalkozásának haszontalanságát kifejtettem, és a gárda oly költséges felhasználása helyett, ugyanerre a célra egy lovascsapat felállítását megemlítettem: ezt a véleményt nemcsak helyeselték, hanem ugyanakkor azt is megígértették velem, hogy ennek az intézkedésnek a megvalósításához részéről minden lehetővel hozzájárulok.

Hivatalomnak megfelelően a megyei hatóság élén állva ez alól a megbízatás alól annál kevésbé tudtam magam kivonni, mivel szándékom valóban a legőszintébb volt, mivel nekem soha eszembe nem jutott, hogy ezt az önkényesen toborzott csapatot akár csak a legkisebb mértékben is más célokra lehetne, illetve szabadna felhasználni, mint a veszély elhárítása és a békeszerető állampolgárok jogos oltalmazása, akiknek a reguláris császári királyi katonaság is védelmet nyújt, továbbá azért sem tudtam magam kivonni, mert fiatal és öreg, gazdag és szegény, közel és távol versengve hordta össze a köz javára pénzét, ékszerét, hozzájárulását.

Adódott azonban még egy másik fontos indok is. Naponta érkeztek egyre gyakoribb vészjósló hírek a havasalföldiek felkeléséről mind Erdélyben mind a határon innen. E hírek szerint, amelyek szavahihetőségét senki sem vonta kétségbe, rengeteg felnőttet és gyereket mészároltak le a legborzasztóbb módon, egész családokat irtottak ki könyörtelenül, házakat, egész falvakat, vidékeket pusztítottak el. - Ez a szörnyű állapot fenyegette Magyarország szomszédos vidékeit is. Ezért ha a kötelező emberiesség és felebaráti szeretet nem is írná elő szentül, hogy segítsünk azokon, akik ott véreznek: már a saját tulajdon megtartása is sürgősen követelte, hogy védekezzünk a rablás ellen. S birtokaim egy jelentős része közel fekszik ehhez a borzongató színhelyhez.

Mindamellettt egy ideig elhúzódott ennek a dolognak a megvalósítása főként azért, mert egy lovas hadtest felállításához legénység és lovak, - aztán mindkettő felszerelése szükséges. Amit idő, fáradság, és pénz nélkül nem lehet létrehozni.

Eközben dolgaink és viszonyaink egyre inkább összezavarodott, szerencsétlen, fenyegető fordulatot vettek. Úgy tűnt, mintha a társadalom minden kötelékét erőszakkal szét kellene tépni. A lelkesedés ellenséges indulattá fajult, ez gyűlöletté egészen az örületig. Ami ezután a két város utcáin, isten napja alatt, az emberek között végbement, alkalmas volt rá, hogy a békés lelket félelemmel és iszonyattal töltse el. A szenvedély féktelen kitörése szörnyű módon ontotta a vért. Másutt, de elég közel ahhoz, hogy borzalmat keltsen, a második áldozatot akasztották fel. Mint gonosz végzet terjedt a terrorizmus. Nem szabadott, nem merte senki eltérő véleményét hangoztatni. Boldogok voltak a félelemmel telve átkínlódott nap után, hogy a szomorú estéken megtalálták egymást és hozzátartozóikat. A gyanúsítgatásoknak nagy hatalma volt. Veszély fenyegette azt, aki a közügyekben részt vett, s azt, aki visszavonult. A sajtó bevonása az embereket családi körükbe üzte, rangra, állásra, érdemre való tekintet nélkül. A plakát-ügy, amellyel az aljasok valóságos kereskedelmet üztek, a nép között dühöt és mérget terjesztett. Naponta, sőt óránként lehetett ezt vagy azt ily módon megpillantani az utcasarkokon, mintegy pellengérré állítva, kigúnyolva. - De nem szükséges ezt az állapotot tovább ecsetelnem, mivel eléggé ismert.

Ilyen körülmények között nem volt már számomra hely és hatáskör. Nézeteim és alapelveim nem illettek ebbe a zűrzavarba, mert minden, ami ott történt, azzal fenyegetett, hogy magával ránt és romlásba dönt. Mindenesetre napok és hetek teltek el, míg alkalmam nyílt visszavonulni. Végre valóságosan is letettem adminisztrátori hivatalomat, minekután egyébként is hónapok óta alig viseltem e hivatali nevet.

Ami a fentemlített lovassereg felállítását illeti, szavamat adtam, ezt - mint tisztességes ember - nem vonhattam vissza, annál inkább, mert ez részben már összegyűlt és fel volt szerelve. - A szándékom, ismétlem, a legjobb, legőszintébb volt, részéről az áldozatot tiszta szívvel az oltárnak szántam és adtam: az esetleges megszenteltségletlenítésért, miután az áldozatot teljesítettem, sem az isteni igazságosság nem fog megbüntetni, sem embertársaim méltányoló érzülete nem fog vádolni.

Körvonaltam magatartásomat abban az időszakban, amelyben annyi sok szerencsétlenséget megengedtünk. Igyekeztem egyúttal viselkedésem lényegét tisztán és szabadon visszaadni, az indítékokkal együtt, amelyekre tevékenységem támaszkodott. Ez a szellem, ezek az indítékok tartalmazzák az én igazolásomat. És ha igaz, hogy minden tett értékét illetve értéktelenségét az érzelem határozza meg: akkor nyugodt lelkiismerettel emelem fel fejemet, mert a múltban nincs semmi, amely miatt a legcsekélyebb szemrehányás illethetne engem, ebben a zavaros jelenben csak a szívnek van oka, habár ártatlanul, vérezni, - nem kevésbé merem állítani, hogy Őfelsége, uram és királyom, és amely számomra elválaszthatatlan, a hazám bizakodva számíthat és építhet hű odaadásomra, alattvalói- és polgári kötelességeim mindig lojális teljesítésére, a jövő azonban Isten kezében van.

Kiváló tisztelettel:

gr. Károlyi István

Pest, 1849. február 13.

BÁRTFAY LÁSZLÓ: NAPLÓ

(Részletek)

Február

14d átvitte azt gr. István Tabódyval Budára Trattner Károly ezredeshez.

22d mondá gr. György, hogy gr. István hihetőleg Budára lesz idézve, magát a vizsgáló-bizottmány előtt szóval bővebben igazolandó; így hát benyújtott védírata nem találta elégésnek: mit sajnálok.

Március

11 Röviden közlé gr. István a bizottmány előtt kikérdezését; úgy látszik, nincs ellene elhatározott kárhoztatás.

20kán ismét adott ki a budai vizsgáló bizottmány gr. K. Istvánnak írásbani kérdést, illetőleg rendeletet, melyet Tabódy 24kén adott kezembe, felelet készítése végett.

25kén elkészítém azt, 26kán leiratott, 27kén átvitte azt T. s 28kán beadta.

Április

3kán vitetett Budára Gr. K. István délután 6-7 óra között [...] jött ki a kapun a gróf batardja, melyben ő ült az egyik tiszttel, a bakon pedig Gr. György a kocsis mellett; [...] a Helytartósági épületbe vitetett, hol gr. B. Lajos tartatik fogva és ott két kis szobába tették. Járnai szabad hozzá, gyermekei, Gy. naponként meglátogatják, sőt tisztviselői is voltak már nála. Gr. Lajos apr. 5 éjjel jött Ácsról, hogy ő és Gy. közben járjanak [...]

20 Ma meglátogatván gr. Istvánt budai fogságában; elég vidámnak találtam.

22 Rendelés jött, hogy gr. István Budáról elvitetik Sopronba. Estve felé meglátogattam és elbúcsúztam.

23 Nőm reggeli 4 után Budára ment, gr. Istvánt elvitetése előtt láthatni. Mondá: 6 óra tájban a Gener. Commandó épületébe mentek gyalog (a prófosz kíséretében) ti. gr. István, György, Sándor, Geraldine, az Abbé, Octavie k. a., nőm; s ott az escartirozó kapitány azt mondá Gr. Istvánnak, Gr. Batthyánnak és Zselinszkynek: ha katonai kíséretök a rebellisek által megtámadtatik, ők ugyan egyig mind meghalnak, de előbb maguk a foglyok végeztetnek ki. [...] 8 óra körül elindítottak Fejérvár felé (tehát a bicskei út sem lehet már biztos); talán tíz napig lesznek úton, mert 10 lovas és gyalog katonaság kíséri elől-hátul. Gr. István maga kocsiján megyen József komornyikkal (Budán magához ültetvén Zelinszkyt is), gr. B. szinte saját kocsiján.

Május

5 Délután a gróf, grófné s nagyobb fiúk Fótra mentek ki.

14 [...] a gróf minden becsesebbet Fótra vitetett

21 [...] a budai várfokon magyar zászló leng [...] Bejöttek Fótrul, a gróf [...] A budai nádori lakban közhir szerint három órai rablás engedtetett a győztes honvédeknek; magam láttam, hogy egy vadász (tirolai) képet s könyvet árulgatott, az ott történt fosztásból, mások mást láttak.-

25 A gr. Sándor ház is, úgy a gr. Telekiké (s benne b. Vayék) kiraboltatott, általában a honvédek zsákmányoltak - bár ne engedtetett volna nekik a magyar becsület s erkölcsiség miatt.

Július

30kán Helmeczy olvasott előttem a Wandererből, hogy gr. István és B. és Z. mindössze vagy százan Pozsonyba hozattak [Laibachból] és a Wasser-Kaserne-ba szállitattak [...]

Szeptember

13 NB tegnap hozták Pestre gr. K. Istvánt, gr. B. Lajost és általában azon politikai foglyokat, kik apr. 23kán Budáról elvitetének, - s kiket most szinte a Neugebüba helyeztettek.

MEZŐSY LÁSZLÓ: AZ ÚJÉPÜLETBEN.

(Részlet)

Szeptember közepe táján beszállították aztán az addig mindig Theresienstadtban tartott Batthyány Lajost is, azon húsz-harminc fogolytársával együtt, kiket a múlt télen Windischgr(tz fogatott el Pesten s vidékén. Gróf Károlyi István s Batthyányn kívül nem volt köztök a jelentékenyebb hazafiak közül [...] Almásytól nehezen esett az elválás, de Balassával is örömet laktam, amellet kettős szobánk s közös ajtónk volt gróf Károlyi Istvánnal, a gazdag jeles magyar főúrral, ki szabadságharcunk idején egy egész ezred huszárt állított ki a Károlyi-huszárokat, a maga költségén, s vele megismerkedni szerencsés valék. Azonban az öreg Károlyi-gróf csak pár napon által volt szomszéd laktárs. Egy reggel megjelent nála Polák főprofász két közkatonával, összecsomagoltatta a gróf ágát, poggyászeit, s más lakást rendelt számára, úgy jut eszembe, hogy Rudnyánszky és Jekelfalussy püspökökhöz tette lakótársul.

MADARÁSZ JÓZSEF: GYÁSZNAPOK 1849-BEN.

(Részlet)

Az Újépületben másnap a letartóztatottakkal kimentem sétálni. hallom, lenn őriztetnek Csányi, Szacs vay; fenn az emeletben gr. Batthyány Lajos és gr. Károlyi István [...] Amint egyik-másik fogoly beszélhet Batthyány Lajossal, elmondja azt nekünk sétáinkon. Így tudjuk meg azt is, hogy Károlyi Istvánnal ők együtt lévén, sokszor enyelegnek, hogy melyik miként lesz terhelve. Károlyi azt hiszi, hogy őt az ezred állításáért főbe lövik, és hogy Batthyány csak pár évet kap.

KEMPEN VON FICHTENSTAMM, JOHANN FRANZ: AZ OSTORSUHOGTATÓ

(Részlet)

Október 4. Károlyi Lajos gróf, akit az inszurgensek végre szabadon bocsátottak, meglátogatott, s köszönetet mondott a segítségemért. Minden nehézség nélkül megtudtam, hogy vizsgálati fogságban lévő fivére, György inkább a börtönt választja, mint a pénzbüntetést, Károlyi István azonban felkészült az 500 000 Ft pénzbüntetésre, és boldog lenne, ha kivándorolhatna.

ITÉLET

Gróf Károlyi István, bécsi születés, 52 éves özvegy, cs. k. kamarás, és utóbbi időkben pestmegyei főispáni helyettes bevallván, hogy a múlt évi oct. 3-án kibocsájtott legfelsőbb manifestumnak kibocsájtása után, az ő nevét viselő lovas csapatnak, már az előtt megkezdett felállítását folytatta, és azt mint a pártütő kormány által kinevezett ezredes vezényelte, ennél fogva mint pártütő, rangjának elvesztése és a fentebbi végre felvett pénzeknek kárpótlása fejében 150.000 pengő forintoknak büntetése képpen leendő lefizetése mellett 2 évi várfogságra ítéltetett.

Pest, oct. 6. 1849.

BÁRTFAY LÁSZLÓ: NAPLÓ

(Részlet)

Október

31 Gr. Istvánt csakugyan ma vitték el gözhajón. [...] reggeli 6kor hozták be a bomba térre s ott ültették egy negyed nyolcig, egy csinos fiatalember és két közönséges rab társaságában: a három vasban volt, gr. István vas nélkül, és cabinja is volt a gözösön, de ajtaja elé őr állitatott; József komornyikja is vele ment.

HAYNALD LAJOS—HOLLÓ MIHÁLYNAK [?] MERICZAI ANTALNAK [?]

Esztergom, 1850. február 7.

Ő Herczegegye folyamodványát Gróf Károlyi István Ő Méltósága tudvalevő ügyében maga idején elküldte Szajbély

kanonoknak, ki azonban Sub 3. num. Gróf Lajos Ő Excellentiája kívánatára arra kéri Ő Herczségét, hogy a folyamodványnak azon része, mellyben nem csak a 250.000 forintnak az Urbériségek kárpótlása összegébe betudatása, hanem az 50.000 ft lefizetése határidejének 4 évre elhalasztása is kéretik, - változtassék meg olly módon, hogy csak a 250.000 fr. iránt történjék a folyamodás, az 50.000ról pedig az mondassék: hogy Gróf Károlyi István - habár nyomasztó pénzügyi helyzetben van - az említett 50.000 forintot (konvencionális érme) az elkövetkező május hónapban kifizeti.

Mielőtt Ő Herczsége ezen változást megtegye (nem tudván valljon az Gróf István Ő Méltóságának beegyezésével sürgtetetik-e) eziránti nyilatkozatát - Őnnek szíves közbenjárása által - akarja megtudni.

Mielőbbi feleletét várva, egyébkint pedig arról értesítve Őnt, hogy azon más (köztünk szóba jött) ügyben Ő Hgsége oda méltóztatott nyilatkozni, miként ha templom lesz, ennek díszével összhangzásba kell hozni papjának külső állását is; - egyébkint

mély tiszteletemet üzenve Ő Méltóságának, - ki iránt kitűnő pietásal viseltetem, s magas családja egyéb ismert tagjainak, Őnt barátilag ölelem s vagyok megkülönböztetett tisztelettel Uraságodnak alázatos szolgája és tisztelő barátja

Haynald

hgprimás. irodaigazgató

FÓT RÓMAI KATOLIKUS KÖZÖNSÉGE—A PRIMÁSNAK

Fót, 1850. április 3.

Fő Méltóságú s Fő Tiszteletű Herceg, Országunk Primása, Kegyelmes Urunk!

Áldásként adta a jó Isten hazánknak Hercegségedet, e nehéz időkben, hogy Nentője legyen a hitnek és népnek, szent törekvései országszerte tudvák, s hozzánk az utolsó rétegekbe is áldva jutának; azért megismerve bár a nagy Üreget, mélységünkből emeljük Magasságodhoz kiáltó esdeklésünket, mire Hercegséged határtalan kegyelme nyujta bátorságot, hogy egyedüli Nemtönkhöz, közös atyánkhöz folyamodjunk szorongatott ügyünkben; ugyan is:

emlékezetet túlhaladó időkben sohajtának atyáink és miismétlők az ő sohajaikat, hogy e [?] környékben, főképp helységünkben kath. lelkipásztort birhatnánk. Végre könyörül az Ég, és ada egy földes urat, vagy is nem urat, hanem atyát, kinek tiszta lelke az Úr dicsőségét szomjazá. ki minket nem tsak földikép boldogítani, de alegfőbb jóra segíteni törekedv/ne azzal boldogita, mit sovár lelkünk, mit atyáink óhajtanának, ugyan is, mi itt soha nem létezett, roppant költséggel Plebániát alapita, hogy mind ez ideig pásztor nélküli nyáj, szent hite s koronájáhozűven, s tántorítatlanul oktattassék, sőt e jó atyának elő hite még inkább lángolva Istennek dicső házat építeni kezde, - azonban az építés közepette tettsett a véghetetlen bölcsességű Istennek a nagy férfiút új próba köze tenni, s ő ki egyedül Istennek, és a szenvedő emberiségnek boldogítására élt, maga szenvedő lett - a nagy mű, melybe már száz ezrek fekszenek, tető nélkül áll, oriásilag emelkedő pusztá falait sirva könnyezi a nép, keserű zokogással rimánkodván vissza attyát, s jó tevőjét.- nem egyedül mi, az ő jobbágjai, hanem Bécs és Roma szegényei zokogják az ő sorsát, nem is ő, a nemes lélek, hanem a szegények ezrei kik őt nélkülözni kéntelenek, - a büntetettek. - Azért is e plebániához tartozó két ezer kath. lélek leborulva kéri Hercegségedet, mikép fenséges Méltóságánál fogva mint Ország Primása, a katolicizmus Védpaisa, a nép ősi fogalmaként Király- és Ország közvetítője, tegye legmélyebb alázattal irt kérésünket felséges fejfedelmünk trónja zsámolyához, és minthogy a leg ujabban kiadott rendelet Gr. Károlyi István kegyes atyánkat évenkénti majus hó 18 napjára száz ezer pengő forint birság letételére utalja, s ez által, az úgy is roppant veszteséget szenvedőt, szent célja léttetésére, az Istenháza építésére képteleníti; - oda terjed azért legmélyebb aláz[at]os kérésünk, mikép Fő Méltóságos Hercegséged magas közbevetése által e birságból jelen évben tsak annyit kieszközleni méltóztatna, hogy a Templom tető alá vétethetnék, s így a roppant költségbe került falak, és építmények meg mentethetnének.- e mennyiség, mint az ide mellékelt építési számításból ki tetszik oly összeg, mely a Királyi Kincstárban annyi, mint egy csepp víz a tengerben, eredmények...mind e mellett valamint anyagi, úgy a nép lelkében ez által okozott megnyugtató, mérhetlen, mert ajó föld népe iffjú fejfedelmének romlatlan érzetét a Vallás kegyeletéből mérlegeli, s lelki örömmel látná, ha az, kit sz. István dicső trónján hodolva tisztel, mint apostoli utódját, annak bölcsességében is követőjét szemlélheti a fejfedelmi kegyelem által be végzett Templomban a királyok királyát hálásatossan imádkhatná,- készen áhitattal iffjuu fejfedelmünk boldogságáért esdekelve;- erős ami hitünk, mikép fő Méltóságos Hercegséged által támogatott ügyünk Felséges Urunk előtt, kit tsak jonak s kegyesnek hiszünk, ohajtott sikert aratand; mi áldva az Urat, ki oly kegyes fejedelemmel boldogita, örökségül menedékünknek is a tántoríthatlan hűség zálogát hagyjuk, ki fő Méltóságos Hercegségednek magas atyai kegyelmébe ismételve ügyünket és magunkat hódolattal ajánlván, legmélyebb alázattal vagyunk Fő Méltóságos Hercegségednek

legkisebb szolgálai

Fóth Rcath. közönsége.

BÁRTFAY LÁSZLÓ: NAPLÓ

(Részlet)

Április

29kén a Gróf jött meg Csehországi útjából. Szegény gr. István mankón jár, de egyéb iránt elég kimélve bánnak vele.

Majus

9. 10. 11kén

E napokban Burg, ki Theresienstadtból jött Bécsen keresztül, nálam megfordulván, azon hírt hozta, hogy kilátás van, a jó Gróf Istvánt egy hónap alatt Főhton láthatni.

20kén este felé a Gróf érkezett meg Csurgóról váratlanul, leginkább Gróf István kiszabadítása iránt Bécsben beadott folyamodás előmozdítása végett, mely onnan véleményadásra ide utasított. Még aznap szólott öngysága Haynauval, ki e tárgyban ajánló előterjesztést tön s az már expedíaltatott is, hála istennek! E szerint nemsokára tán örvendhetünk a derék jó úr hazajöttén.

Július

9kén Nagy örömet gerjesztett mindnyájunkban a bécsi hivatalos lap azon híre, miszerint 1-10 évi fogságra elítéltek (egyháziak és világiak) közbocsánatot nyernek: mert így szegény Gr. Károlyi István is valahára Theresienstadtból hazakerül.

16kán Burg is megírta, hogy Gr. István szabadnak van

nyilvánítva.

20kán, már estveli 9 óra tájban Öngától hallám, hogy Gr. István csakugyan Theresienstadtból kiszabadulván, Csákváron van: egyik lovását elküldte Főthra s általa mankóit, oly üzenettel, hogy paripáit küldi előre

26kán Az a tudósítás jött, miszerint a Gróf ma Pestre érkezik.

28kán Várjuk gr. Istvánt, de ide a házhoz nem tért be.

30kán Heller átvevé tőlem gr István kis casettáját a kulcsokkal, pecsétnyomókkal s egyéb benne levőkkel. Kimenénk Főthra, nóm s Tabódy társaságában a jó nemezelekű Gróf Istvánt üdvözölni, ki fogságából kiszabadulván, most először tartózkodik házánál, néhány nap múlva megint Csákvárra menendő. Szívesen látott, jó kedvű volt. Áldja meg az ég s tartsa sokáig.

MEGJEGYZÉS: a dokumentumok közlése során a következő jeleket használtuk:

() = a szövegben eredetileg is megtalálható zárójelek;

[] = a szerkesztő kiegészítései;

< > = áthúzott szöveg az eredetiben;

:= utólag beillesztett, beszúrt szöveg az eredetiben.

A dokumentumok lelőhelyeinek jegyzéke megtalálható Károlyi István életrajzában, itt helykimélés miatt nem hozzuk újra azokat. Ugyanezen ok miatt jegyzeteket sem adunk. A szövegközlés az eredeti írásmódot követi, kivéve néhány magánhangzó írását. Károlyi István védekező iratát, mely eredetileg németül íródott, Eredics Anita fordította.)

NAPI ESEMÉNYEK

A'

RÁCZ és SZERB LÁZADÁS

IDEJÉBEN.

1848



Első Késés.

Szerkesztli s' kiadja Kiss Dániel.

Sok rácokat elfogának, ezek közt vala Koits, A lázadók vezére is, neve Stanimirovits. Nem mellőzhetem én Eszterházinak nevét, Örnagy lévén, éppen akkor tarta sora közt szemlét, Három ágyú több kis golyók repültek el körülte, Visszaforult asztaljához, és őket kinevette. Tudnillik az ellenséget, mondván, hogy a szamarak Lőnének, de még célozni egyikőjük se' tudnak.

*

Csapataink következő állomásokon voltak; Egy szárnyal Kanizsán, Bécsen és Provoszelnél nyúltak, Másik része balszárnnyal éppen Földvárnál állott; Hétezerből álló népünk a kéri úton tanyázott. Tizennegyedikén jókor a felállított erő, Megvizsgálata végett Szenttamáson jött elő, De a Ferdinánd huszárok ágyútelepeikre Erős tüzelés kezdődött, szintűgy a vitézekre. Bechtold tehát szenttamási Termet ágyúztatá, Major Demianovits is Turiát megtámadá, Örnagy úr a seregeit csapatokra osztá fel; Lehetett szám szerint e nép körülbelül kétezer.

125. Kevés idő telt el bele, a város már zúza volt, A házaknak fedelei csaknem mind lángba borult, Az előtte lévő sáncvár a legbatalmasabban Volt szerelve és ellátva számtalan sok ágyúkkal, Kolovráth hát az ágyúkat rögtön idefordítá,

130. Siker nélkül a golyóit többnyire elhányatá, Ezalatt ám Szenttamáson borzasztó eset történt: Az első ágyúlövésre a magyarság szarvasként

- A szőlő felé futottak, hol egy folyón útjokat Folytatván, öt szekerek a posványban felakadt; A megterhelt szekereken ülő nők és gyermekek 135. A szekérről kiáltoztak, hogy jöjjen segedelmek, Mert a partokról lődöztek a megdühödött rácok, Szuronyokkal öletvén le az elmaradt magyarok; De Kolovráth a túlpartról szüntelen tüzelgetett, A rácoknak húzódnia a partokra kellett, A szerencsétlen magyarok nagyobb része kiűszott, A többiek megmentetve a partra kihúzatott, A könnyezők mentésében hős gróf Károlyi Ede Kiténtet szép jellemét, bárha sokat szenvedé, 145. A rácok a jobban ösmert folyónak egyik részén, A kukoricaföldekre csakhamar átköltözvén, Itt magokat elrejtették, s ágyútelepeinket Megrohanni szándékozván, ebben nem értek véget; Mert gróf Károlyi Ede az ágyútelepekkel 150. A becsi útra menvén a szerencsétlenekkel, A rácok ezen alkalmat használni akarták, A löporos társzekeret hátulról megtámadták; De tervök nem sikerül, mert az előrehaladt Vitézeknek őrszemei tüstént mindent feltakart, 155. Gombos hadnagy és Károlyi egynehány társaikkal, Visszaforultak, és őket széjjelverték kardokkal; Így a rendelt helyeikre együtt megérkeztenek, A lázadók állásáról valóban értekeztek, Azért is Bechtold tábornagy gróf Károlyi Ede 160. A hadügyminiszteréhez küldé mint segédtsírtját, Hogy ágyúk és több emberek kiűdessenek avégett: Nagyobb erővel törhessék meg e fellázadt népet.

Nyomt. Debrecen város könyvnyomdájában.

Szabadhangok.

Szerző:

Béres János,

földművelő, és nemzetőr.

I.

Ki e verseket szerzettem,
Béres János az én nevem;
Főth helységében születtem,
Harminczöt éveket értem.

Szántó vető ember vagyok,
Fél telekű földdel bírok;
Már robotot nem szolgálók,
Az őrsereg tagja vagyok.

II.

Egyesüljünk!

Jó napot édes barátom!
Magyar vagy te, a mint látom.
Eljen a magyar társaság!
Meg van nyerve a szabadság!

Német —, vagy született rácztól,
Avagy habár tót nyelven szól;
Csakhogy lakja magyar hazát,
Ugy nézem mint atyámfiát,

Rajta! vigán légy hazafi!
Nincsen már ok mért busulni.
Eljünk Felséges királyért!
Eljünk a magyar Hazáért!

Kikel csirke a tojásból,
Ki nyíl rózsza a bimbóból;
Fölkelt a magyar a sárból.
A terhes igajáromból.

Dunán egy gőzbajót látok,
Tudom hogy most új hirt hallok.
Megnyertük a szabadságot!
Több robotot nem szolgálók!

Szült ollyat a magyar hazánk,
Kinek gondja van mi reánk.
Született ollyan a porból,
A ki embert tett a porból.

Megmondotta az ősapánk,
Ki süt még a nap mi reánk.
Szült ollyan a Pest és Buda.
Kinek gondja van magyarra.

Pesten lobog magyar zászló
Ne félj az igaz mondástól,
Meg van nyerve a szabadság,
Eljen közlünk az igazság!

Új ég, új föld nyílt meg nekem,
Új szeretőm van most nekem.
Örülök a szép leánynak,
De még jobban a Hazámnak.

Örülök hogy polgár vagyok!
A Hazámért élek halok.
Kitűzöm nemzeti rózsám,
Ugy ölelem meg a babám.

Eljen soká a jó király!
Eljen a felelős kormány!
Eljen magyar szabadsága,
Áldott legyen a Hazája!

IV.

Midőn a főt nemzeti őrsereg fegyvergyakorlatra megy.

Polgártársak! a kik vagyunk,
Kik az őrseregbe álltunk,
A zászló alá esküdtünk,
Fegyvergyakorlatra menjünk

Hallgassunk a dobverőre,
Lépjünk mindnyájan egyszerre,
Balra, jobbra, és előre.
Menjünk ki a sík mezőre.

Ki ma fegyvert fogni tanul,
Megsegíti azt az ur.
Megtanul fegyverrel bántani,
És vagyonát védelmezni.

A főt nép nem utolsó,
Földművelő, törvénytudó;
Emitt keresi élelmét
Ismét fogja kardnak nyelét.

Érti hogy mi a szabadság,
Érti mi az őrpolgárság;
Csend és rendszavarók ellen,
Kelünk föl mi fegyveresen.

Ezer nyolczszáz negyven nyolczban
Földünk a szabadság napja;
Mártius tizenötödikén,
Pest város szabadság terén.

Összezsodortult sokaság,
Kiáltatott a szabadság.
Kiáltotta minden polgár:
Eljen sokáig a király!

Eljen, óljen a szabadság!
Eljen a mi magyar Hazánk!
E szabadság — megnyerésre
Indult szívünk éneklésre.

Béres János féltelmes gazda versei, a jobbágyszabadság által a parasztság körében keltett kezdeti lelkesedés kifejezői

Helytörténeti hírek...

☞ Helytörténészek találkozója Újpesten.

Október végén az Újpesti Helytörténeti Alapítvány rendezésében kerül sor az országban működő helytörténeti klubok, egyesületek, alapítványok és más szervezetek vezetőinek találkozójára. Az egésznapos rendezvény keretében bemutatjuk Újpest értékeit, majd előadások során információkat kapnak a résztvevők a helytörténeti kutatások, kiadványok helyzetéről, egyesületek, klubok és alapítványok tevékenységéről. Az előzetes tervek szerint neves előadók, a helytörténeti kutatás és oktatás országos hírű képviselői vesznek részt ezen a találkozón. Remények szerint a konferencia megszervezése tovább erősíti a helytörténettel foglalkozó szakemberek kapcsolatait és Újpest jó hírét. A találkozóra közel 150 szervezet képviselője jelezte részvételét.

☞ Ismét megrendezik az újpesti általános iskolások helytörténeti vetélkedőjét. Alapítványunk kuratóriuma úgy döntött, hogy 1999 február végén megrendezi az általános iskolások IV. helytörténeti vetélkedőjét. Szeptember első napjaiban kapják meg az iskolák a vetélkedőre hívó értesítést, a jelentkező csapatok pedig októbertől készülnek a versenyre. A felkészítést szakmailag HIRMAN LÁSZLÓ igazgató-helyettes úr irányítja majd.

☞ Alapítványunk 2000-ben könyv alakban tervezi megjelentetni azokat az írásokat, amelyek újpestiek visszaemlékezéseit, élményeit tartalmazzák szülővárosukról Újpestről. Ezúton is kérjük kedves Olvasóinkat, ha kedvet éreznek élményeik, családjuk vagy régi újpesti események történetének megírására – terjedelmi korlátozás nélkül –, visszaemlékezéseiket küldjék el szerkesztőségünk címére (1047 Budapest, Bródy Imre utca 1.) 1999. június 1-jéig. Ezek az írások, ha megütik a közölhetőség színvonalát, szerkesztett formában kerülnek közlésre. Kérdéseikkel forduljanak a Helytörténeti Értesítő szerkesztőjéhez a 233-1976 telefonszámon. Kérjük, hívják fel barátaik, ismerőseik figyelmét is a lehetőségre!

☞ Felhívjuk az újpesti helytörténeti kutatók figyelmét, hogy a korábban már jelzett Károlyi életrajzi kötetek — díjmentesen — átvehetők a szerkesztőségünkben. Előzetes jelentkezést kérünk a 233-1976-os telefonszámon.

☞ Nyári szünet az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben! Július és augusztus hónapokban a gyűjtemény nem látogatható. Nyitás augusztus végén lesz.

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
„ARANY HORGONY” GYÓGYSZERTÁR,
ÉPORG RT., HANZLIK PÁL, HOLLÓSI GYÖRGY,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, KOZMA SÁNDORNÉ,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA,
ÚJPESTI VAGYONKEZELŐ RT.

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány
Elnök: Dr. Sipos Lajos
Szerkesztő: Kadlecovits Géza
Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1. Tel.: 233-1976
Tipográfia: Wagner Attila
Készítette: a Spácium Bt.
Felelős: Koós Gábor